

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016345747

Дата перевірки:
11.06.2024 07:44:52 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
11.06.2024 07:57:16 EEST

ID користувача:
100011301

Назва документа: ДП Михайлець В. гот

Кількість сторінок: 77 Кількість слів: 16312 Кількість символів: 126429 Розмір файлу: 205.73 KB ID файлу: 1016147503

15.4% Схожість

Найбільша схожість: 2.94% з Інтернет-джерелом (<http://www.kremenetslyceum.com.ua/wp-content/uploads/Prava-i-ob..>)

15.3% Джерела з Інтернету

677

Сторінка 79

0.88% Джерела з Бібліотеки

46

Сторінка 83

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

46

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДЛІТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЇХ ПРОФІЛАКТИКИ

1.1. Протиправна поведінка підлітків: визначення, ознаки, причини

1.2. Педагогічні проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх в освітніх закладах

1.3. Соціально-профілактична робота з неповнолітніми правопорушниками

1.4. Індивідуальна профілактична програма роботи соціальних працівників з неповнолітніми правопорушниками

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО УМОВ ТА ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПОШИРЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Організація та програма дослідження

2.2. Аналіз результатів дослідження

Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРОТИПРАВНУ ПОВЕДІНКУ

3.1. Модель системи роботи з профілактики правопорушень неповнолітніх

3.2. Арт-терапія та кейс-менеджмент як методи соціальної профілактики правопорушень неповнолітніх

Висновки до третього розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена питанням, пов'язаним із здійсненням соціальної профілактики правопорушень серед неповнолітніх, вже багато років турбують громадськість, психологів, соціальних працівників, педагогів та правоохоронців-практиків багатьох країн світу.

Дитячий вік характеризується найбільш інтенсивною соціалізацією особистості, розвитком пізнавальних процесів, формуванням морально-вольової сфери, спрямованості, характеру, придбанням визначеної суми теоретичних знань і практичного досвіду. У цей період дитина з особливою легкістю засвоює норми і моральні цінності родини, дитячої групи, членом яких вона є. Негативне нею може засвоюватися також порівняно легко, без критичного аналізу, що сприяє на наступних вікових етапах асоціальному розвитку особистості.

Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною та соціальною, оскільки вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце повинна зайняти рання профілактика, яка має розпочинатися вже з дитячого садка й початкових класів школи, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті. Що сьогодні робиться в цьому плані? Небагато. Не все можливе робить і школа, хоч саме вона повинна нести моральну відповідальність за вчинки своїх вихованців.

Вивченням делінквентної поведінки в Україні займаються представники різних наук: кримінології (О. Джужа, Ю. Александров, Н. Максимова), соціальної педагогіки (О. Безпалько, А. Капська, І. Зверева), юридичної психології (Л. Мороз, Д. Александров, С. Максименко) та багатьох інших галузей знань. Багато авторів також розглядають делінквентну поведінку як категорію, що охоплює різноманітні порушення правових і соціальних норм. Слід зазначити, що правопорушення серед молоді не тільки зростають швидкими темпами, але й суттєво змінюється їх структура.

Об'єкт – протиправна поведінка як соціальна проблема.

Предмет дослідження – профілактика протиправної поведінки у підлітковому віці.

Мета дослідження полягає в розгляді особливостей здійснення соціально-профілактичної роботи протиправної поведінки підлітків та оцінки її ефективності.

Завдання магістерського дослідження:

1. Розглянути ознаки, причини та умови правопорушень неповнолітніх та **встановити** основні педагогічні проблеми правопорушень неповнолітніх.
2. **Визначити** напрямки та форми соціально – профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками та розглянути особливості ефективності індивідуальної соціально – профілактичної роботи з відповідною категорією осіб.
3. Експериментально дослідити вплив особистісних та соціальних факторів на неповнолітніх, що призводять до скоєння ними правопорушень та надати пропозиції щодо вдосконалення соціально-профілактичної роботи.

Гіпотеза дослідження базується на науковому припущенні, що від правильності застосування в сучасних умовах діяльності соціальних працівників методів соціально-профілактичного впливу на неповнолітніх правопорушників залежить зниження підліткової злочинності в сучасному суспільстві.

Методи дослідження: Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань нами був використаний комплекс методів, до якого увійшли: теоретичні методи: аналіз, порівняння, узагальнення соціально-педагогічної та психологічної літератури з проблеми дослідження особистості підлітків з дев'янтною поведінкою; - емпіричні методи: анкетування, тестування, спостереження

Практичне значення. Результати дослідження рекомендовано застосовувати для вдосконалення програми соціально-профілактичної

7

роботи з неповнолітніми у відповідних закладах їх тримання та для попередження злочинності серед неповнолітніх, зокрема для роботи практичних психологів, педагогів та соціальних працівників.

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались автором на таких науково-практичних конференціях: 1) V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю м. Полтава, Полтавський інститут економіки і права, 5-6 грудня 2023 року та 2) Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: (м. Полтава, 15 -16 травня 2024 р.).

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДЛІТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЇХ
ПРОФІЛАКТИКИ****1.1. Протиправна поведінка підлітків: визначення, ознаки, причини**

Делінквентна поведінка – різновид девіантної поведінки, сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам. Делінквент (правопорушник) - неповнолітній з соціальними відхиленнями у поведінці, який здійснює вчинки, заборонені діючим ; законодавством та іншими нормативними актами. Це в основному психічно і фізично здоровий учень з певним негативним життєвим досвідом, деформованими соціально-етичними знаннями, нездоровими звичками та потребами, зіпсований неправильним вихованням чи асоціальним впливом певного середовища.

До протиправних дій відносять поступки, правопорушення та злочини. Серед типових проступків неповнолітніх виокремлюють лихослів'я, систематичної порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, бешкетування.

Правопорушення – це порушення адміністративних та правових норм, які проявляються через дрібні крадіжки, задирицтво, викрадення транспортних засобів, хуліганство.

Злочин – протиправне, суспільне небезпечне діяння, що класифікується певними нормами кримінально -процесуального права (згвалтування, вбивство, нанесення значних тілесних пошкоджень тощо).

Правопорушення, здійснені неповнолітніми – є небезпечним соціальним явищем, оскільки:

- по-перше, досить негативно впливають на формування особистості;
- по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових

ресурсів (з них лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя);

- по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності;

- (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Сьогодні проблема правопорушень неповнолітніх є і залишається однією з гострих проблем українського суспільства. над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства тощо.

Злочинність серед молоді все більше набуває групового, масштабного характеру. Питома вага злочинів, учинених групами, становить понад 70 %.

Поняття "правопорушення" застосовується в широкому розумінні та об'єднує поняття як злочину, тобто діяння, окресленого в Кримінальному Кодексі України, так і правопорушення, відповідальність за скоєння якого настає в адміністративному порядку [12].

Поняття "правопорушення" є достатньо широким. До нього належать як злочин, так і адміністративне правопорушення.

Сучасна освіта в галузі права неможлива без упровадження інноваційних форм і методів, які роблять весь процес навчання та виховання більш ефективним, а значить і більш якісним. Реалізація нових підходів до здійснення профілактичної роботи та визначення в ній місця особистості має починатися зі зміни характеру управлінської діяльності закладу освіти та наповнення її інноваційним змістом формування.

Передбачається поступовий перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного та гуманістичного типу. У гуманістичній педагогіці суб'єкти процесу навчання та виховання діють разом, паралельно та спільно, є партнерами, тому на тренінгах, бесідах, диспутах на уроках права повинен переважати діалогічний стиль спілкування, відбувається

взаємодія між учнями, заснована на принципах інтерактивного навчання, ініціатива дітей підтримується вчителем, власний досвід учнів максимально залучається у процес спілкування, що дає їм певний етап для здійснення першопочаткової самореалізації. Профілактика правопорушень вимагає осмислення змісту виховної роботи в школі. Поки ж що вона слабо реагує на відносно нові форми правопорушень та їх фонові явища-токсикоманію і наркоманію, проституцію, азартні ігри, рекет тощо.

Наша виховна система не завжди формує ставлення до цих явищ, а просто йде по шляху заборон. У школі мають переважати такі форми, які дозволяють б кожному учню самовиразитись – це, зокрема, конкурси, змагання, олімпіади, вікторини тощо. Це дозволить школярам займатись улюбленою справою, спонукатиме їх до творчості, привчатиме до розумного використання вільного часу. Школи повинні стати центрами виховної роботи в мікрорайонах, бо мають як матеріальну базу, так і досвідчені педагогічні колективи [73].

На мій погляд, потребує вдосконалення система взяття школярів на облік в інспекціях у справах неповнолітніх РВ, МВ, УМВС. На даний час в основному діє єдиний підхід: скоїв неповнолітній правопорушення – має справу з поліцією. Підключається до роботи з ним і школа і відповідні служби у справах дітей.

Злочинність має велику суспільну небезпеку, оскільки гальмує соціальний розвиток як окремої особи так і суспільство загалом й економічні перетворення в країні, призводить до дезорганізації соціальних структур, порушує суспільний спокій, викликає в людей почуття невпевненості, тривоги, страху, сприяє залученню до скоєння злочинів людей, породжує недовіру людей до правоохоронних органів та держави загалом, потребує значних матеріальних та ресурсних витрат.

Основними причинами правопорушень неповнолітніх є:

1. Соціально-економічні: економічні зрушення, зубожіння населення; відсутність цивілізованих ринкових відносин; розвиток тіньової економіки;

зростання в суспільстві соціальної напруги, рівня безробіття, зокрема серед молоді (кожний третій випускник школи й ПТУ та кожний п'ятий випускник вищих навчальних закладів – безробітні). Окрім цього, політична нестабільність загострює економічну та соціальну ситуацію в Україні.

2. Несприятливе сімейне оточення – погані стосунки між членами сім'ї.

3. Проблеми у взаємостосунках неповнолітнього в шкільному середовищі (антипедагогічні методи роботи вчителів із важковиховуваною дитиною, конфліктні ситуації в класному колективі, неуспішність у навчанні, слабкий зв'язок між школою та сім'єю).

Окремо потрібно виділити низький рівень правової освіти та виховання в школі та сім'ї й формування на цій основі правового нігілізму – негативного або байдужого ставлення до норм права та нехтування ним [65].

4. Негативний вплив позашкільного середовища: скорочення системи закладів дозвілля для неповнолітніх призводить до незайнятості вільного часу дітей та підлітків; негативний вплив засобів масової інформації, що пропагують культ фізичної сили та агресію.

Що ж потрібно розуміти під причинами правопорушення? Правопорушення, як і будь-який інший акт соціальної поведінки, не виникає само по собі, поза людиною. Воно завжди має свого матеріального носія-особу, котра відзначається свідомою активністю і свободою вибору варіанта поведінки. Гегель писав: «Якщо людина посилається на те, що з істинної дороги її збили обставини, спокуси та ін., то цим вона хоче немов усунути від себе вчинок, але тим самим лише принижує себе до невольної істоти-істоти природи, тоді як насправді її вчинок є завжди її власним вчинком, а не вчинком когось іншого, тобто не наслідком будь-чого поза цією людиною» [1]. І далі основоположник діалектики робить такий висновок: «Причинно - наслідкове відношення при цьому не має місця. Обставини не є причинами, а моя воля – їх наслідком. Згідно з причинно-наслідковим відношенням те, що закладено у причині, повинно стати необхідністю. Я ж у якості рефлексії

МОЖУ вийти за межі будь-якого визначення, встановленого обставинами ...обставини чи мотиви панують над людиною лише у тій мірі, в якій вона сама дозволяє їм це» [1, с. 26].

Отже, буде помилкою вбачати причини правопорушень у якихось обставинах соціального середовища, або конкретної життєвої ситуації, правдивіше їх вбачати у поведінці самої людини, її відношенні до оточення.

Між обставинами соціального середовища і скоєним правопорушенням існує не причинний, а імовірнісний зв'язок. Криміногенні властивості особи є «не причинами правопорушень, а їх неодмінними суб'єктивними умовами. Причини правопорушень – це конкретні дії, що спричиняють або створюють загрозу спричинення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони» [2].

Для неповнолітніх злочинців характерна завищення самооцінки, відсутність почуття сорому, дефіцит совісті, байдужість до інших людей, їх проблем і турбот, яскрава самовираженість. Типовими рисами для багатьох підлітків-правопорушників є знижений самоконтроль, емоційна невірноваженість, упертість, імпульсивність, злостивість, мстивість, агресивність. У морально-психологічному плані особистість неповнолітніх ЗЛОЧИНЦІВІ характеризується низкою досить істотних специфічних ознак.

Насамперед, на їх протиправної поведінці, безумовно, позначаються вікові особливості, такі, наприклад, схильність підлітків до соціально - психологічного зараження, наслідування, підлітковий негативізм, відома не сформованість життєвих орієнтацій і установок, інфантильність емоційно - вольової сфери. Про наслідки своїх протиправних дій, можливо трагічних, підлітки рідко задумуються, чому сприяє насамперед низький рівень розвитку правосвідомості. Мотиви власних діяч підлітків ними нерідко прикрашаються, «облагоджуються», у той час як спонукання і поведінка потерпілих очорнюються, офарблюються в різко негативні тони.

Злочини неповнолітніх носять переважно груповий характер. Соціально-психологічна специфіка злочинної групи неповнолітніх

укладається в тому, що сама наявність її, підтримка з її боку служать причиною залучення в її діяльність нових членів, а головне, є тим фактором, що формує в підлітків антисоціальні погляди і потреби, сприяє усвідомленню сили групи і приводить до здійснення правопорушень. У цих умовах з'являються великі можливості для виникнення і поширення визначеного злочинного «досвіду» неповнолітніх. Як правило, у групах відбуваються найбільш тяжкі злочини: грабежі, розбої, хуліганство, зґвалтування.

Правовий аспект дослідження групових злочинів неповнолітніх полягає в тому, що вивчення діяльності групи правопорушників і кожного учасника злочинного угруповання окремо дає можливість строгої індивідуалізації міри відповідальності, допомагає всебічному, повному й об'єктивному дослідженню всіх обставин здійснення злочину неповнолітніми.

Психологічний аспект вивчення злочинів групи неповнолітніх укладається в аналізі кожного учасника в процесі здійснення злочинного задуму, у з'ясуванні структурних відносин у групі. Рольова конкретизація дозволяє оцінити вплив авторитету організатора (лідера) на того чи іншого члена злочинної групи, визначити, який вплив групової думки здійснювався на індивіда, яким чином виникають і формуються мотиви групової кримінальної діяльності неповнолітніх [17].

Підлітковий вік визначається прагненням до спілкування, нестійкістю ціннісних орієнтацій, уразливістю психіки. Неповнолітні найчастіше утягуються у злочинну діяльність груп шляхом домовленостей, прохань, заохочень. Необхідно враховувати, що в неповнолітніх процес правової соціалізації, тобто включення в суспільні правові відносини, тільки починається, відсутній необхідний життєвий досвід, знання, недостатньо досконалі пізнавальні процеси. Підлітка-правопорушника характеризує відсутність або слабкий розвиток індивідуально-соціального контролю: він найчастіше не може або не прагне правильно оцінювати свої вчинки.

При вивченні групової злочинної діяльності неповнолітніх найбільший інтерес представляють групи з насильницькою орієнтацією. Підлітки, що здійснюють насильницькі злочини, характеризуються стійкою злочинною деформацією поведінки. Наприклад, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або смерті – не самоціль, а спосіб усунення перешкод на шляху досягнення їх бажань, тобто здійснюється мотивування, спосіб задовольнити потребу в самоствердженні.

При вивченні психології неповнолітніх правопорушників важливо звернути увагу на такий момент, як мотивація злочинної поведінки, оскільки вона найбільше чітко відображає соціальну небезпеку протиправної поведінки, антисоціальні потреби правопорушника [28].

Негативні соціально-економічні і політичні процеси, які відбуваються у суспільстві, тяжко вразили і школу. Гострота проблем злочинності і правопорушень серед школярів посилюється все більше і більше. Причин чимало: погіршення криміногенної обстановки в умовах кризових явищ в економіці, падіння виробництва, порушення виробничих та людських стосунків, гострий дефіцит і низька якість промислових товарів, продуктів харчування, дедалі зростаюча активність тіньової економіки, незаконна спекуляція, шахрайство, бізнес на підпільних азартних іграх та ін.

Прискореними темпами триває майнове розшарування населення на групи. У цьому зв'язку при аналізі реальних соціальних явищ виникає питання: чи зможуть дослідники дати правдиву відповідь щодо причин антигромадських проявів у середовищі неповнолітніх, а тим більше впливати на підлітків. Статистика викликає тривогу і занепокоєння за сучасність серед молоді. За останні 10 років удвоє зріс рівень дитячої злочинності. Близько 70 тисяч дітей і підлітків стоять на обліку правоохоронних органів [3]. Питома вага юних правопорушників нині складає 25% проти 13% десять років тому. Сьогодні ми зіткнулися з ситуацією, яка є вкрай драматичною. Ідеологія «життя заради світлого майбутнього» виявилася повністю зруйнованою протягом дуже короткого періоду. Але й уміння повноцінно,

повнокровно жити без «казки» не сформувалось. Ця ситуація, складна навіть для дорослих, виявилась надскладною, кризовою для підлітків і юнацтва загалом. В результаті у багатьох з них виникає або повна розгубленість перед сьогоднішнім і завтрашнім днем, або бажання урвати від життя якомога більше, і негайно. У молодих формується і комплекс неповноцінності, який буквально роз'їдає душу дитини і штовхає до спотворених форм протесту – хуліганства та ін. 95 % підлітків ніде подітися у вільний час. І сьогодні ситуація не лише не покращується, а навіть погіршується, оскільки багато гуртків, секцій стали платними, відтак і недоступними багатьом учням, які мають і бажання і здібності для участі в них.

Серед неповнолітніх зростають такі злочини, як вбивства, як найжорстокіший прояв агресії, тяжкі тілесні ушкодження, розбійні напади, грабунки, зґвалтування. Це свідчить про ускладнення структури злочинності [41]. Причини злочинності неповнолітніх оцінюються неоднозначно, серед них: курс суспільства на демократизацію, погіршення економічного становища, гуманізація кримінального законодавства і судової практики. Окрім цього, неформальні та кримінальні об'єднання втягують неповнолітніх до вчинення правопорушень такими шляхами:

а) піднесенні виняткового статусу членів певного кримінального угруповання);

б) заохоченням таких негативних рис людини як жадібність, скупість, прагнення до надмірного ризику;

в) демонстрація хибного психологічного захисту;

г) відкритим психологічним (погроза компрометації, шантаж) та фізичним (тілесні ушкодження) насильством;

д) проханнями про допомогу, поради, настанови тощо.

Поширення в суспільстві взаємопов'язаних із правопорушеннями явищ як алкоголізм, наркоманія, проституція, ВІЛ-інфекція (СНІД) підвищують рівень втягнення неповнолітніх до противоправних вчинків.

5. Вікові особливості психіки підлітків, які сприяють анти суспільним проявам (акцентуація характеру, реакція групування, реакція емансипації, почуття дорослості, прагнення до самоствердження, емоційна неврівноваженість, підвищена збудливість, комфортність тощо) [13].

6. Біологічними та генетичними причинами вчинення неповнолітніми правопорушень є порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму; вроджені психопатії; мінімальні мозкові дисфункції внаслідок органічного враження головного мозку.

7. Екологічні – негативний вплив чинників природного середовища.

У процесі проведення профілактичної роботи серед неповнолітніх соціальному працівнику вкрай необхідно в кожному конкретному випадку враховувати весь спектр причин учинення правопорушення та механізми формування кримінальної поведінки неповнолітніх.

1.2. Педагогічні проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх в освітніх закладах

Сьогодні, коли здійснюються багатопланові пошуки шляхів модернізації системи профілактичної роботи серед неповнолітніх, визначаються засоби покращення її функціонування в закладах освіти, об'єктивно стає потреба в розробці нетрадиційних підходів до визначення змісту, форм і методів організації правовиховної роботи в закладах освіти різного типу з урахуванням специфіки діяльності кожного з них. Ці проблеми викликають пильну увагу з боку вчителів, у середовищі яких склалася виняткова ситуація. З одного боку, є розуміння важливості профілактичної роботи, розвитку особистості правопорушника засобами навчально-виховного процесу, а з іншого – їх турбує власна неготовність до її проведення [34].

Пріоритетним напрямком освітньої політики нашої держави є особистісно орієнтована освіта. У зв'язку з цим розробка моделі особистісно

орієнтованої системи профілактичної роботи серед учнівської молоді та підготовка до цієї роботи майбутніх учителів належить до важливих теоретичних і практичних проблем.

Сучасна педагогічна наука веде інтенсивний пошук нових моделей організації навчально-виховного і соціально-профілактичного процесів, які б утвердили якісно нові взаємини між суб'єктами, активізували навчально-пізнавальну діяльність учнів, забезпечили якісне оволодіння комплексом знань, умінь, навичок необхідних для самореалізації в сучасному суспільстві. Реформування системи освіти неможливе без впровадження нових педагогічних технологій, до яких відносять особистісно орієнтоване виховання.

Психологої-педагогічні аспекти зазначеної проблеми вивчали Г. Балл, І. Бех, О. Бондаревська, С. Подмазін, О. Савченко. Велике значення для подальшої розробки теоретичних основ моделі профілактики протиправної поведінки мають дослідження загальних проблем виховання М. Боришевського, В. Демиденка, Л. Зюбіна, В. Татенко, М. Ярмаченка та інших фахівців в даній галузі. Слід зазначити, що проблема професійної підготовки педагогів не нова, але завжди актуальна, оскільки освітній процес не стоїть на місці, а постійно оновлюється. Про це свідчить постійна увага до неї науковців [41].

Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце повинна зайняти рання профілактика, яка має розпочинатися вже з дитячого садка й початкових класів школи, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті та відношення до оточуючого середовища та формування власного бачення на це все.

Що сьогодні робиться в цьому плані? Небагато. Не все можливе робить і школа, хоч саме вона повинна нести моральну відповідальність за вчинки своїх вихованців, контролювати їх психологічний та моральний

розвиток.

Школа нерідко вважає, що її справа не допускати власних помилок, а в разі допущення виправляти їх. У такому разі вся вина перекладається на неблагополучні сім'ї, які продукують неповнолітніх правопорушників. Справді, криміногенний фактор (пияцтво, здійснення крадіжок тощо) в цих сім'ях проявляється дуже чітко. Педагоги, навчають дітей своїх колишніх вихованців, а тому також причетні до їх неблагополуччя у виховному відношенні. Тому будь-які суперечки між школою і сім'єю з приводу того, хто більше винен, не сприяють їх зближенню у цій спільній справі. Виявлення сімей, які продукують розглядувану категорію неповнолітніх, детальне вивчення стилю стосунків між батьками, батьками і дітьми, морально-психологічного клімату сім'ї правопорушника, методики виховного впливу на дітей допоможе накреслити шляхи налагодження контактів між членами сім'ї, відновленню її виховних можливостей.

Зміст профілактичної роботи-комплекс ідей, думок, факторів, основних напрямків попереджувального виховного впливу. Цілісність системи профілактичної роботи вимагає наступності та єдності всіх ланок загального виховання та перевиховання [16]. Особистісно орієнтований зміст профілактичної роботи серед неповнолітніх правопорушників принципово виключає ситуацію, коли намагання учня-правопорушника досягти певних позитивних цілей не помічаються, проте будь-які його відхилення від правомірної поведінки викликають яскраво виявлене незадоволення, підкреслюється їх невідповідність тим чи іншим суспільним нормативам навіюється, що учень не такий, яким би його хотіли бачити дорослі. Форми і методи загального виховання та перевиховання – це способи досягнення прогнозованих цілей і завдань.

Педагогічна система профілактики повинна враховувати і виховні можливості позашкільних установ (гуртки, додаткові класи). Однак скрутне фінансове становище нашої країни, дух комерції майже виключили цю ланку з загальної системи. Кількість учнів, які відвідують ці заклади, зведена до

мінімуму.

У цілому профілактична робота здійснюється в напрямках:

а) проведення індивідуальної виховної роботи з важковиховуваними учнями;

б) загальна профілактична робота – організація виховних заходів соціально-профілактичного характеру.

Для організації індивідуальної виховної роботи важливо знати позитивні й негативні риси характеру особистості учня, причини педагогічної занедбаності останнього і особливості їх прояву, його готовність до перевиховання, ставлення до допущених негативних вчинків, наявність бажання стати кращим, на яку допомогу і звідки він очікує.

Що стосується загальної профілактичної роботи, то дорослі часто вишукують різноманітні причини правопорушень, не помічаючи головної – поганих справ з навчанням, на що впливає і відношення до підлітка з боку вчителів. Переважна більшість неповнолітніх правопорушників – це учні, які втратили інтерес до навчання, не відчують бажання щось знати.

Чи так вже напружено працює сучасний школяр за партою? Любов до праці може бути вихована тільки в праці. Для школяра основною є навчальна праця, до якої згідно із Законом України «Про освіту» повинен сумлінно ставитись, бо інакше не виконає його вимог. І тих учнів, які не виконують свого основного обов'язку, мало просто соромити, їхній поведінці повинна даватися і правова оцінка з боку держави.

Вважаю, що профілактика правопорушень вимагає осмислення змісту виховної роботи в школі. Поки ж що вона слабо реагує на відносно нові форми правопорушень та їх фонові явища – наркоманію, проституцію, азартні ігри, рекет тощо. Наша виховна система не завжди формує ставлення до цих явищ, а просто йде по шляху заборон на шляху підлітка [27].

Крім того, виховні заходи в основному проводяться після того, як учень щось скоїв, коли зло поширилося серед школярів. Оскільки серед учнівської молоді мають місце факти паління, вживання алкоголю чи наркотиків,

хуліганства і крадіжок, статевої розбещеності, особливу увагу треба приділяти відповідним напрямам роботи. Необхідно замислитись над тим, наявність яких моральних якостей може стати «гальмом» на шляху вчинення школярами негативних вчинків. Наприклад, статевої розбещеності може протидіяти наявність у дівчат і хлопців таких якостей, як жіноча і чоловіча гідність, повага до представників протилежної статі, відповідальність у статевиx відносинах. На заваді поширенню паління, вживанню алкоголю і наркотиків може стати вироблене у школярів розуміння їх шкідливості для власного здоров'я і трудової діяльності, неохочість до аморальних вчинків, повага до себе та інших, бажання стати особистістю, тощо.

У виховній роботі, пов'язаній з профілактикою правопорушень неповнолітніх, особливе місце має зайняти правове виховання. Однак через невідповідність педагогів до цієї роботи, відсутність необхідної літератури воно не відповідає потребам сучасності. Це виховання, як правило, зводиться до ознайомлення учнів з основними положеннями кримінального права, залишаються поза увагою інші галузі права, які за собою також тягнуть відповідальність [1], і які відіграють не меншу роль у житті людини.

Працівники правоохоронних органів, виступаючи перед учнями, захоплюються висвітленням конкретних злочинів, механізмів їх вчинення та розкриття. Така деталізація тільки навчає «методиці» скоєння протиправних діянь, а не навпаки перешкоджає їм. Не дається морально-правова оцінка негативним вчинкам, не розкривається невідворотність відповідальності за скоєне. Потребує особливої уваги проблема виховання у школярів поваги до тих, хто стоїть на охороні закону, зокрема, працівників поліції. З цією метою не завадило б частіше організовувати зустрічі учнівських колективів з працівниками правоохоронних органів, можливо, навіть відвідувати місця їх роботи.

Профілактика вимагає своєрідного підходу і до вибору методів і форм виховної роботи. Як на мене, то школа зловживає словесними методами впливу, що призводить до зайвого моралізування, якого так не терплять учні,

а практичних майже не використовує. У шкільній практиці мають застосовуватись такі методи, які сприяли б формуванню у школярів навичок правомірної поведінки. Досвід переконує, що нерідко учні у певних ситуаціях діють неправомірно, бо не мають досвіду, а теоретичні знання не спрацьовують. Тому їх частіше треба ставити в ситуації вибору того чи іншого типу поведінки, організовуючи ділові та рольові ігри, привчати до додержання правил людського співжиття, прийняття норм суспільства.

З урахуванням цього потрібно перебудовувати і форми виховної роботи. Адже досвід переконує, що її масові теоретичні форми бажаного ефекту не дають. У школі мають переважати такі форми, які дозволяли б кожному учню самовиразитись, — конкурси, змагання, олімпіади, вікторини тощо. Це дозволить школярам займатись улюбленою справою, спонукатиме їх до творчості, привчатиме до розумного використання вільного часу. Школи повинні стати центрами виховної роботи в мікрорайонах, бо мають як матеріальну базу, так і досвідчені педагогічні колективи. Правда, сподіватись, що педагоги будуть виконувати цю роботу безплатно, не треба. Розумний господар підрахував би, якої шкоди завдадуть державі неповнолітні правопорушники, якщо не зайнятись ними належним чином, і скільки потрібно витратити на ефективну профілактичну виховну роботу серед неповнолітніх. Відкидаючи будь-які сумніви, можна сказати, що «шкіра виправки вартга» [35].

На наш погляд, потребує вдосконалення система взяття школярів на облік в кімнатах поліції у справах дітей. Поки що в основному діє єдиний підхід: скоїв неповнолітній правопорушення — має справу з поліцією. Підключається до роботи з ним і школа. То чи треба їй чекати доти, поки справа не дійде до поліції? Вважаю, що школа має організувати свій облік, розробивши конкретні критерії, провівши по кожному «кандидату» в правопорушники психологічний консиліум. А на облік в інспекції у справах неповнолітніх треба брати лише тоді, коли всі заходи виховного впливу в рамках школи та сім'ї вичерпані.

Запобігання правопорушенням неповнолітніх має бути справою не тільки дорослих, а й самих школярів. Вони повинні в міру своїх можливостей прилучатися до цього, прагнути до прийняття форм надання соціально-профілактичної роботи. Мається на увазі дитяче самоврядування і робота різноманітних загонів, комісій, штабів. Гадаю, що не повинні стояти осторонь цієї роботи і дитячі та молодіжні організації. Поки ж що відчутної допомоги з їх боку не спостерігається. Це пов'язано по-перше з тим, що нормативні документи цих організацій в основному ґрунтуються на первинних статутах чи положеннях і не враховують сьогоденного становища молоді в Україні, і по-друге тим, що вони знаходяться на етапі відродження чи створення і самі потребують допомоги з боку педагогів.

Непокоїть і байдужість громадськості до правопорушень неповнолітніх. Багато неподобств вони чинять на вулиці на очах у дорослих, які у свою чергу досить спокійно на це реагують, вважаючи це нормою сучасного суспільства. Проходячи осторонь і дивлячись крізь пальці, ця байдужість тільки заохочує малолітніх правопорушників до здійснення негативних вчинків. Будити громадськість від цього сну повинні засоби масової інформації [2].

Педагогічна система профілактики повинна враховувати і виховні можливості позашкільних установ. Однак скрутне фінансове становище нашої країни, дух комерції майже виключили цю ланку з загальної системи. Кількість учнів, які відвідують ці заклади, зведена до мінімуму.

У цілому, профілактична робота здійснюється в напрямках:

- а) проведення індивідуальної виховної роботи з важковиховуваними учнями;
- б) загальна профілактична робота – організація виховних заходів профілактичного характеру.

Для організації індивідуальної виховної роботи важливо знати позитивні й негативні риси характеру учня, причини педагогічної занедбаності останнього і особливості їх прояву, його готовність до

перевиховання, ставлення до допущених негативних вчинків, наявність бажання стати кращим, на яку допомогу і звідки він очікує, а також наявність умов при яких можна було б прийняти допомогу.

Що стосується загальної профілактичної роботи, то дорослі часто вишукують різноманітні причини правопорушень, не помічаючи головної – поганих справ з навчанням, що і є початком всіх проблем. Переважна більшість неповнолітніх правопорушників – це учні, які втратили інтерес до навчання, не відчувають бажання щось знати і чимось займатися корисним.

Таким чином, система профілактики правопорушень серед неповнолітніх повинна, зокрема, включати:

- усунення причин і умов, які сприяють виникненню девіантної поведінки;
- забезпечення прав та соціальних гарантій для неповнолітніх;
- надання допомоги дітям з неблагополучних сімей та їх соціальний супровід;
- виявлення підлітків, схильних до скоєння правопорушень та визначення причин;
- вдосконалення законодавства, щодо притягнення неповнолітніх до відповідальності.

1.3.....Соціально-профілактична робота з неповнолітніми правопорушниками

У наш час надзвичайно гострою є проблема збільшення правопорушень серед дітей. Безперечно, правопорушення тісно пов'язані з процесами деморалізації суспільства його економічного та соціального занепаду, безробіття, зі стрімким розвитком наркоманії, токсикоманії, розпадом сім'ї, поширенням інших соціально негативних явищ.

Правопорушення, здійснені неповнолітніми – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування

особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Профілактична робота з подолання злочинності серед неповнолітніх є **ОДНИМ** з найважливіших напрямів виховної роботи з дітьми соціальних працівників, психологів та педагогів. Важлива роль у цьому процесі належить і службі у справах дітей.

Основними формами роботи є:

- Відвідування неблагополучних, проблемних сімей, та їх соціальний супровід.
- Виступи на батьківських зборах з профілактичними лекціями;
- Участь у проведенні виховних годин на морально -етичні проблеми для дітей та їх батьків, проблеми взаєморозуміння, поваги.
- Консультативна робота з учнями та батьками.
- Робота з педагогічним колективом школи: (надання методичних рекомендацій, бесіди, консультації з питань профілактики правопорушень серед неповнолітніх і т.д.).

Проблему профілактики правопорушень серед дітей розглядають переважно як частину педагогічної діяльності, зокрема, у межах **навчальних закладів**.

Проте **вищенаведені причини правопорушень вказують, що для подолання злочинності серед неповнолітніх виховної роботи лише в межах навчальних закладів зовсім недостатньо.**

Заходи правового виховання, спрямовані на профілактику правопорушень, можна розподілити зокрема **на такі напрями:**

- **надання правових знань педагогами під час викладання певних предметів в закладах освіти;**
- проведення вікторин, тематичних уроків;

- зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців.

У науковій літературі описано різні методи, що можуть використовуватися з метою правового виховання неповнолітніх. Серед них: роз'яснення, розповіді, бесіди, читання творів, лекції, дискусії, диспути з правових питань, «круглі столи» з правових питань та інші вербальні методи, інтерактивні методи-ігри, рольові ігри, вправи, тренінги.

Фактором ризику щодо можливості скоєння правопорушень неповнолітніми є не тільки брак правових знань, а й відсутність системи дозвілля, проведення часу без певної мети та заняття, що також є проблемою для батьків.

Відповідно, існує напрям профілактики, спрямований на організацію дозвілля. Однією з можливостей організації профілактики протиправних дій неповнолітніх у вільний від навчання час може бути робота в літніх таборах, що просто аж ніяк не дають підліткам вільного часу для свавілля. Часто спеціальні програми відпочинку розробляються для дітей із девіантною поведінкою [36].

Таборування має значні переваги в роботі з підлітками. Це зумовлено зміною звичного соціального середовища, вплив якого часто є негативним для підлітків.

Методи, що застосовуються для профілактики протиправних дій неповнолітніх у рамках напряму організації дозвілля, частково збігаються з методами правового виховання в навчальних закладах та закладах МВС. Діти краще сприймають інформацію, коли вона надається в активній формі (ігри, тренінги, конкурси тощо). А лекції та інші вербальні методи є традиційними для інформування різних вікових категорій, і не дають настільки практичного сприйняття ситуації неповнолітніми. У цьому напрямі застосовуються також консультації, які дають змогу проводити індивідуальну роботу з дитиною, здійснювати її психологічну корекцію,

надавати правову допомогу тощо.

Оскільки серед причин і умов скоєння правопорушень підлітками є вживання наркотичних речовин (до 70 % протиправних дій скоюються у стані сп'яніння та наркотичному стані), то профілактика правопорушень серед неповнолітніх не матиме бажаних наслідків, якщо комплекс профілактичних заходів не буде включати роботи з позбавлення неповнолітніх наркогенних звичок.

Отже, ще одним напрямом профілактики правопорушень є профілактика вживання підлітками наркотиків та алкоголю.

У роботі використовують такі методи, як акції, конкурси, вистави, поширення інформаційно-рекламного матеріалу, виступи на радіо, телебаченні.

Групова робота відбувається у вигляді лекцій, дискусій, рольових ігор, тренінгів на різні життєві тематики. Індивідуальна робота проводиться методами консультацій, що іноді надає більш кращих результатів допомоги.

Формами профілактики правопорушень серед неповнолітніх (для шкільних психологів та соціальних педагогів) є:

1. Шкільний облік важковиховуваних підлітків, які потребують допомоги, підтримки; організація відповідної психокорекційної роботи з ними.
2. Відвідування неблагополучних, проблемних сімей з метою виявлення причин неблагополуччя та надання консультацій як батькам, так і дітям.
3. Спільні виступи на батьківських зборах та психолого-педагогічних семінарах.
4. Проведення виховних годин на морально-етичні проблеми, проблеми взаєморозуміння, поваги зі сторони підлітків.
5. Ведення картотеки неблагополучних сімей, дітей-інвалідів, дітей з послабленим здоров'ям, дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування;

важковиховуваних дітей.

6. Проведення консультаційних занять з учнями, батьками, вчителями.

7. Співпраця з правоохоронними органами, службою у справах дітей, центром соціальних служб.

8. Робота з педагогічним колективом школи.

Профілактика правопорушень відбувається також за методикою «рівний – рівному», коли самі неповнолітні отримують правову підготовку та проводять заходи для своїх однолітків, організують їхнє дозвілля, здійснюють консультування, цим самим задумуючись над проблемами їх поведінки.

Найефективнішими методами роботи з попередження правопорушень серед неповнолітніх вважаються тренінги та індивідуальні методи.

Реалізація в Україні програм профілактики правопорушень серед неповнолітніх характеризується такими особливостями: несистематичністю, фрагментованістю охоплення дітей (критеріями відбору неповнолітніх до участі у подібних програмах часто є рішення адміністрації навчального закладу, особисті зв'язки людини, яка проводить заняття, що не є хорошою практикою у профілактиці правопорушень), зосередженістю на дітях з девіантною поведінкою.

Головними напрямками профілактики правопорушень серед неповнолітніх можна вважати: правове виховання, організація дозвілля, профілактика вживання алкоголю та наркотиків.

Фактором ризику щодо можливості скоєння правопорушень неповнолітніми є не тільки брак правових знань, а й відсутність системи дозвілля, проведення часу без певної мети та заняття, що і є поштовхом для здійснення неправомірних дій. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх в Україні проводиться зусиллями соціальних та психологічних служб, педагогів, служб у справах неповнолітніх, працівниками правоохоронних органів. Проте дослідники звертають увагу на численні

проблеми у цій сфері діяльності, які полягають у відсутності налагодженої співпраці між різними суб'єктами профілактики, у застосуванні переважно групових та масових форм роботи та неналежній увазі до інтерактивних методів (тренінгів, ігор), які сприяють кращому засвоєнню інформації дітьми [22].

Загалом, під профілактикою правопорушень розуміють діяльність державних органів і громадськості, що має системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів, які її здійснюють, спрямовану на недопущення виникнення, усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності, окремих її видів та конкретного злочину скоєного неповнолітніми.

На сьогоднішній день в Україні основними органами й службами в справах неповнолітніх та спеціальними установами, що здійснюють соціальну профілактику правопорушень для неповнолітніх є:

1. Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, служби у справах неповнолітніх обласних, районних державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих і районних у містах рад.
2. Школи соціальної реабілітації та професійно-технічні училища соціальної реабілітації.
3. Центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.
4. Притулки для неповнолітніх.
5. Суди.
6. Кримінальна поліція у справах дітей.
7. Приймальники-розподільники для неповнолітніх.
8. Пенітенціарні установи.
9. Інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, окремі громадяни, що беруть участь у здійсненні соціального захисту та профілактики правопорушень неповнолітніх у межах своєї компетенції.

Отже, профілактична діяльність щодо попередження правопорушень

серед неповнолітніх може проводитись як у рамках навчального процесу, так і в позашкільний час. Форми та методи роботи мають відповідати віку дітей, викликати в них зацікавлення та спонукати до роздумів, щодо скоєних ними злочинів.

1.4. Індивідуальна профілактична програма роботи соціальних працівників з неповнолітніми правопорушниками

Одним з найактуальніших та соціально значимих завдань, які нашим суспільством сьогодні, безумовно, є пошуку шляхів зниження зростання злочинів серед молоді і підвищення ефективності профілактики. Необхідність якнайшвидшого вирішення цього завдання обумовлена тим, що у країні досить складна криміногенна обстановка, а насамперед тим, що у сфери організовану злочинність втягується дедалі більше неповнолітніх, кримінальними угрупованнями, створеними підлітками, відбуваються небезпечні злочини, і кількість їх неухильно зростає, а відповідних профілактичних дій майже не здійснюється. Злочинність молодшає та приймає стійкий рецидивний характер прояву. Така ж криміналізація молодіжної середовища позбавляє суспільство перспектив встановлення найближчому майбутньому соціального рівноваги й благополуччя [54].

Головна роль у розв'язанні цієї найгострішої проблеми відводиться соціальної педагогіці, хоча, звісно, розв'язати цю проблему можна тільки комплексно, із залученням усіх сил суспільства. Проте інтеграція зусиль суспільства може здійснитися лише у рамках науково-обґрунтованої, забезпеченої ефективними технологіями соціально-педагогічної системи перевиховання особистості неповнолітнього у вигляді послідовних педагогічних і виховно-профілактичних впливів, які забезпечують формування особистості з твердими та найправильнішими життєвими установками та відповідальністю перед суспільством.

Соціально-педагогічна концепція профілактики дозволяє успішно долати переважаючий вже багато років односторонній підхід, розглядаючий особистість лише як продукт «виховного впливу», тож не врахував інші об'єктивні чинники, наприклад, соціальні умови, які надають вплив на особистість та перешкоджають її активному та повноцінному входженню в суспільство та прийняття його норм поведінки.

Безперечно, що перевиховання, як у цілому профілактика правопорушень, виступає, з одного боку, як процес залучення особистості до культури – матеріальної, інтелектуальної і моральної, з другого – як процес **індивідуального** розвитку, корекції поведінки особистості. Науково-технічна революція, і наслідки її у сфері соціального життя призвели до того, що з'явилася можливість ефективно управляти процесом перевиховання особистості, цим самим залучаючи їх до прийняття суспільно-важливих правил. Це розширення сфери керованого здійснюється:

- по-перше, з допомогою якісних змін суб'єкта перевиховання, оскільки **ВИХОВНО** -профілактичний вплив нині здійснюють як педагоги, соціальні педагоги, фахівці з соціальної роботи, іншої сили громадськості, виробничі колективи, установи культури, печатку, радіо, кіно, телебачення;

- по-друге, це відбувається поза рахунок поглиблення і виховних і профілактичних завдань, оскільки громадське виробництво, соціально-політичне та культурне життя активно сприяють ефективній організації всієї **СИСТЕМИ** профілактики правопорушень, зокрема серед неповнолітніх, з **урахуванням** мінливих обставин, особливостей різних вікових груп, їх зайнятості та схильностей до сприйняття інформації.

Індивідуальна профілактика – це насамперед вплив на тих осіб, **від яких можна очікувати вчинення злочинів**, та їх соціальне оточення. Даний вид діяльності є цілеспрямованою роботою з конкретною людиною та **ЙОГО** найближчим оточенням, яке щоденно впливає на їх. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну можливість учинення ними злочинів. Погляди, мотиви, система

ЦІННІСНИХ орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації виразилися в невідповідній антисуспільній поведінці.

Виходячи з механізму злочинної поведінки такої, що індивідуальна профілактика повинна бути спрямованою на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують вчинення злочинів. При цьому зауважимо: мова йде про безпосередню діяльність відповідних суб'єктів, тобто тих, від кого виходить такий вплив.

У науковій літературі наводяться різні визначення індивідуальної профілактики правопорушників, але найбільш конкретизованим є таке: індивідуальна профілактика – система цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, що профілакується, з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки.

Залежно від стадії розвитку правопорушника виділяють чотири види індивідуальної профілактики злочинності:

1. Рання профілактика – стосується об'єктів, які перебувають на початковому етапі кримінальної особи, а саме: необхідно виявляти джерела кримінальних та інших антисуспільних впливів на особу (групу осіб) до того, як цей вплив ще не подіяв на її (їх) поведінку; одночасно виявляти, коли для особи, яка профілакується, ці контакти виявились цікавими, аби впливати на конкретні життєві обставини. Завдання ранньої профілактики полягає у запобіганні джерелам негативного впливу і роз'ясненні особі, що профілакується, небезпечності таких контактів, які негативно впливають на її сприйняття. Ранню профілактику можна поділити на два види: а) рання профілактика стосовно третіх осіб з метою перевиховання конкретної особи (наприклад, профілактичний вплив на батьків неповнолітнього з метою, щоб останні вплинули на перевиховання своєї дитини); б) рання профілактика

стосовно конкретної особи.

2. Безпосередня профілактика – стосується осіб, поведінка яких свідчить про розвиток у них негативних інтересів, звичок (відчуження від позитивного мікросередовища, сумнівні знайомства, безпосередні контакти з кримінальним середовищем і особами, що надмірно вживають алкоголь, наркотичні засоби тощо); безпосередньо беруть участь у вчиненні правопорушень. Завдання безпосередньої профілактики – стримати особу від ПОДАЛЬШОГО становлення на злочинний шлях та схилити її стати на шлях виправлення, оновити мікросередовище, в якому вона спілкується, на позитивне [23].

3. Профілактика на етапі злочинної поведінки – стосується осіб, що вчинили злочини і стосовно них суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу. Завданням цього виду профілактики є стримування від повторного вчинення правопорушень шляхом демонстративних заходів контролю і жорстких роз'яснень правових наслідків злочинів. Цей вид профілактики реалізується в діяльності установ виконання покарань, завданням яких і є виправлення та ресоціалізація засудженого, а також здійснюється відповідними державними та громадськими організаціями при звільненні особи від реального кримінального покарання (умовне засудження, відстрочка виконання вироку тощо).

4. Профілактика рецидиву (постпенітенціарний вид) стосується осіб, що відбули покарання у виді позбавлення волі, але підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву. Завданням цього виду профілактики є повернення до загальноприйнятого суспільного життя осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі (надання допомоги у працевлаштуванні, проживанні тощо).

Індивідуальна профілактика реалізується, як правило, у двох формах:

1. Якщо йдеться про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню конкретних злочинів, що були виявлені у процесі діяльності спеціальних

суб'єктів, то це – вимоги про вжиття заходів організаційно-управлінського, економічно-технологічного й ідеологічного характеру.

2. Якщо йдеться про особу конкретного правопорушника, то застосовують програми індивідуального коригування правої поведінки. У програмі відображаються: детальний портрет особи, характеристика основних факторів мікросередовища, формування її негативних рис, а також передбачаються диференційовані заходи профілактичного впливу і критерії ефективності їх застосування.

У зв'язку із соціальними процесами, що відбуваються в суспільстві, змінами в кримінальній політиці, необхідністю економії кримінальної репресії значно збільшилося число осіб, до яких застосовувалися заходи покарання, що не пов'язані з позбавленням волі, та таких осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів на їх адміністративного впливу. Це, у свою чергу, посилює значимість індивідуальної профілактики злочинів, об'єктами якої є конкретні особи і їх соціальне мікросередовище з найбільш вираженими криміногенними характеристиками поведінки.

У практиці індивідуального підходу, на думку А.З. Макаренка, зустрічаються найчастіше дві помилки: перша залежить від прагнення «обстригти всіх під один гребінець», втиснути людину у стандартний шаблон, виховати вузьку серію людських типів. Друга — пасивне проходження кожним індивідуумом, безнадійна спроба впоратися відразу з усіма з допомогою розрізної метушні з кожною людиною окремо. Це — гіпертрофія «індивідуального підходу» до вирішення проблем.

Індивідуальна профілактика правопорушень включає у собі виховно-корекційний вплив як один з елементів, але не зводиться лише до нього. Це цілеспрямований процес управління перевихованням особистості, який у тому, що правопорушники під впливом вихователів, громадськості й поклали колективів виробляють в собі правильні погляди й переконання, опановують навички і звички соціально-позитивної поведінки, розвивають свої відчуття

ПРОВИНИ та волю, змінюють в такий спосіб інтереси, прагнення і нахили працювати над собою. З іншого боку, індивідуальна профілактика спрямована на усунення несприятливих впливів на конкретну особистість у довкіллі. Щоб мати змогу ефективно управляти даним процесом, необхідно вибрати профілактичні методи, щоб забезпечити:

- вироблення моральної свідомості правопорушника,
- формування навичок і звичок позитивної поведінки неповнолітнього,
- виховання вольових зусиль, дозволяють протистояти антигромадських впливам;
- соціальне оздоровлення суспільства.

У структурі індивідуальної профілактики правопорушень варто виокремити такі основні завдання:

- своєчасне виявлення осіб із соціально-відхиленою поведінкою і схильних до здійснення правопорушень, і навіть батьків та інших осіб, ЯКІ вплив на них;
- вивчення вікових і психологічних особливостей особистості неповнолітніх правопорушників з єдиною метою не припущення конфлікту підлітка з суспільством;
- розробка програми індивідуальних виховно-профілактичних форм та методів, результативності їх застосування;
- організація взаємодії у виховно-профілактичній діяльності усіх суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, повсякденного і безперервного контролю над способом життя підлітків з девіантною поведінкою, реагування на «зриви» і заохочення позитивних зрушень у поведінці [29].

Перевиховання – процес складний, вимагає величезних зусиль, напруги, використання різноманітного арсеналу профілактичного і морального впливу, оскільки має справу з найбільш запущеними у педагогічному, виховному відношенні людьми, які змогли дати позитивних навичок поведінки. Фундаментальна обізнаність із ними потребує

особливому умінні виділити потенційні можливості особи і направити людину у потрібному напрямі існування у суспільстві, допомогти його виправленню та перевихованню. Успіх тут великою мірою залежить від цього, як сам підліток прагне до усунення негативних сторін у своїй поведінці, соціальному способі життя.

Якщо форми і методи індивідуальної профілактики правопорушень залежать від виявлення осіб, схильних до здійснення антигромадських проявів, і прийняття стосовно них заходів виховного впливу, то становить собою організований процес перевиховання окремих осіб, здійснюваний в вузькоспеціальних цілях, – недопущення скоєння повторних правопорушень, що тягнуть за собою більш тяжкі наслідки. У цьому особливу увагу потрібно приділити на такі категорії неповнолітніх:

- що з виховних колоній після відбування покарання, поведінка яких, проте, хвилює та непокоїть;
- засуджених неповнолітніх, проти яких виконання вироку до позбавлення волі відстрочене;
- що скоїли злочини, але звільнених від кримінальної відповідальності у зв'язку зі застосуванням заходів громадського або адміністративного впливу чи внаслідок амністії, і навіть які вчинили суспільно небезпечні дії до віку, від якого настає кримінальної відповідальності;
- котрі повернулися із спеціальних навчально -виховних установ;
- які вчинили правопорушення чи застосування заходів виховного характеру;
- вживають алкоголь і наркотичні речовини;
- раніше не засуджених, але залучених щонайменше двох разів на роки до адміністративної відповідальності ще або повторному приводу для офіційного застереження;
- злісно ухиляються від навчання;
- систематично котрі займаються азартними іграми, і навіть провідних

антигромадський спосіб життя.

Специфіка індивідуальної профілактики, і навіть особливість самих об'єктів вивчення і виховного впливу вимагають **врахування:**

- психологічних процесів (особливості уяви, уваги, мислення, пам'яті, сприйняття й ін.), які у свідомості правопорушника для формування антигромадських поглядів, переконань, звичок, при зародженні протиправних задумів і осмисленні шляхів їх реалізації;

- рівня світоглядного і морального розвитку правопорушника, моральних мотивів, властивих даній дитині, відчуття сорому перед рідними, знайомими, страх покарання, осуду), які, зазвичай, змушують його зберігати таємно свої антигромадські погляди [11].

Найчастіше негативний вплив на молоду людину триває протягом тривалого часу, змінює її особистість, сприяє становленню на антигромадський шлях. Своєчасне втручання соціального педагога може запобігти негативному впливу на підлітків, змінити їхні погляди, переконання, направити енергію в суспільно – корисне русло. Коли стають відомі суб'єктивні уявлення, цілі й наміри дитини, яка вчинила правопорушення, зрозумілі й цінності особистості, можна братися до комплексної розробки програми виховно-профілактичного впливу на правопорушника.

Профілактичний вплив стає оптимальним, коли він враховує особливості розвитку особи і збігається з її внутрішніми спонуканнями в певний період його вікового зростання. Процес зовнішнього профілактичного впливу зливається з процесом самовиховання, саморозвитку. Природно, що результати такого збігу виявляються максимальними. Найчастіше цей ефект профілактики правопорушень залежить й не так від сили зовнішнього впливу, як від вміння привести зовнішній вплив у відповідність із особливостями окремої особистості.

При реалізації профілактичної програми слід дотримуватися таких **ВИМОГ:**

- змістовність, спрямованість, безперервність її процесу;
- усвідомлення перспективності у перевихованні;
- вивчення, з одного боку, вимог суспільства неповнолітнього правопорушникові, з другого — індивідуальних особливостей та потреб і спільних законів розвитку особистості підлітка;
- підтримка й розвиток внутрішніх, найчастіше зовні не які виявляються, суспільно корисних інтересів і здібностей підлітка;
- відсутність нав'язливості і настирливості у перевихованні дитини;
- терпіння і витривалість всіх учасників профілактичного процесу.
- активність самого підлітка, ініціативність.

Узагальнюючи досвід роботи соціальних педагогів можна прогнозувати можливий результат роботи з неповнолітніми, виявити труднощі, тривалість їх роботи. Вибрати правомірний шлях до молодого правопорушника, на погляд — це що означає «переключити» його увагу і енергію на інші суспільно корисні цінності, необхідні для його прийняття, «перекрити» канали соціально негативної дії, допомогти створити сприятливі умови для правомірного поведіння з реальною зміною суспільства. Критерієм для соціально-педагогічного прогнозу служить ставлення підлітка, який вчинив правопорушення, до праці, навчання, сім'ї, товаришів.

Вибір методів індивідуального профілактичного впливу потрібен з урахуванням провідною сфери діяльності правопорушника. У індивідуальній профілактиці правопорушень активно можна застосовувати методи стимулювання, гальмування до вчинення дії. За вмістом вони є значно багатшими, ніж традиційні методи заохочення й незвичні покарання [8].

До найважливіших методичних прийомів стимулювання віднесемо: схвалення, похвалу, довіру, оцінку, заохочення, подяку. Заохочувати треба лише ті дії особистості, які вимагали від нього волі і працьовитості.

Прийоми методу гальмування рекомендується висловлювати як осуду, попередження, тобто, підвищених вимог до особистості правопорушника.

Вони містять у собі особливу форму громадських вимоги щодо поведінки людини, у якій одночасно дається і осуд на те, що зроблено неправильно, і розпорядження, що робити далі, і навіть попередження у майбутнє з метою запобігання можливого повторення вчинку. Але й саму поведінку неповнолітнього не можна розглядати без звички гальмувати себе. Гальмування необхідно кожному індивідові повсякденно, і воно повинно бути виховане, перетворитися на звичку, виражатися у кожному русі, особливо виявлятися в суперечках і сварки. Прийоми гальмування можуть зробити особливо сприятливо впливає, якщо їм сприяють колектив, громадські організації. У цілому нині гальмування покликане виконувати три основні функції: допомогти усвідомити власні недоліки, зрозуміти їх нетерпимість, усунути ці недоліки саморегулюванням.

Форми роботи, які рекомендуються, можуть бути різноманітні: долучення до читання, мистецтва; введення у неформальну групу з ПОЗИТИВНОЮ спрямованістю; викорінення звички до запізнь, прогулам тощо. У правопорушників трансформовані чи мало розвинені безпосередні відносини із суспільством. Разом з тим, вони потребують громадського визнання і полягають у задоволенні відчуття власної гідності. Тому важливо, щоб неповнолітній правопорушник міг бачити не відчуженість стосовно СВОЄЇ особистості, а громадське розташування, зацікавленість інших людей у житті, допомогу при працевлаштуванні. Усе є важливим стимулом його активності, затвердження собі правильних і твердих норм соціального поведінки й становлення на шлях формування нормального життя.

Індивідуальна профілактика потребує врахування активної сторони особистості, її бажання сприяти або перешкоджати проведенню відповідних профілактичних дій, заходів, вкладених у усунення негативних рис поведінки, твердження позитивних принципів саморегуляції, прискорення процесу формування спільної позитивної спрямованості поведінки індивіда.

Порядок проведення та зміст профілактичних заходів індивідуалізуються залежно від чинників, основними серед яких є:

характеристика особистості правопорушника, раніше застосовані зусилля для перевиховання, їх результати, методи, які загалом були застосовувані **СТОСОВНО** нього. Ступінь готовності колективів виконувати виховні функції, і навіть наявність профілактичної роботи в осіб, які займаються даним контингентом (наприклад, у поліції), і в громадських працівників, рівень їхнього інтелекту, авторитетності суджень і оцінок для навколишніх осіб і тих, для кого застосовується виховно-профілактичний вплив [30].

Індивідуальна профілактика правопорушень включає у собі виховно-корекційний вплив як один з елементів, але не зводиться лише до нього. Це цілеспрямований процес управління перевихованням особистості, який **у тому, що правопорушники під впливом вихователів, громадськості й поклали колективів виробляють в собі правильні погляди й переконання стосовно правильних дій, опановують навички і звички соціально-позитивної поведінки, розвивають свої відчуття провини та волю, змінюють в такий спосіб інтереси, прагнення і нахили. З іншого боку, індивідуальна профілактика спрямована на усунення несприятливих впливів на конкретну особистість у довкіллі.**

Висновки до першого розділу

Правопорушення, здійснені неповнолітніми – це небезпечне соціальне явище, яке негативно впливає на суспільство.

Основними причинами правопорушень неповнолітніх є соціально-економічні: економічна нестабільність суспільства, відсутність цивілізованих ринкових відносин, розвиток тіньової економіки, зростання в суспільстві соціальної напруги, рівня безробіття, зокрема серед молоді. Окрім цього, політична нестабільність загострює економічну та соціальну ситуацію в Україні, несприятливе сімейне оточення, проблеми у взаємостосунках неповнолітнього в шкільному середовищі (антипедагогічні методи роботи вчителів із важковиховуваною дитиною, конфліктні ситуації в класному

колективі, неуспішність у навчанні, слабкий зв'язок між школою та сім'єю) та і погані відносини дітей з батьками. Окремо потрібно виділити низький рівень правової освіти та виховання в школі та сім'ї й формування на цій основі правового нігілізму – негативного або байдужого ставлення особи до норм державного права.

Сучасна педагогічна наука веде інтенсивний пошук нових моделей організації навчально-виховного та профілактичного процесів, які б утвердили якісно нові взаємини між суб'єктами, активізували навчально-пізнавальну діяльність учнів, забезпечили якісне оволодіння комплексом знань, умінь, навичок. Наукові дослідження свідчать, що низька результативність профілактичної діяльності закладів освіти певною мірою пов'язана з недостатнім рівнем суспільно-правової і професійної підготовки соціальних педагогів.

Головними напрямками профілактики правопорушень серед неповнолітніх можна вважати: організація дозвілля, профілактика вживання алкоголю та наркотиків, ознайомлення з нормами права.

Під профілактикою правопорушень розуміють діяльність державних органів і громадськості, що має системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів, які її здійснюють, спрямовану на недопущення виникнення правопорушних дій, усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності, окремих її видів та конкретного злочину. До основних форм профілактики можна віднести: лекції, бесіди, тренінги, практичні вправи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО УМОВ ТА ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПОШИРЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Організація дослідження

1. Самоактуалізаційний тест Е. Шострома в адаптації М.В. Загіки

В основі методики лежить опитувальник особистісних орієнтацій Е. Шострома, що вимірює самоактуалізацію як багатовимірну величину, до якої були адаптовані Л.Я. Гозман, М. В. Загіка та М. В. Кроз, в результаті чого був створений оригінальний психодіагностичний інструмент, який отримав назву «Самоактуалізаційний тест» (САТ).

Мета: Дослідження компонентів самоактуалізації за допомогою основних та додаткових шкал.

Основні поняття які діагностує методика: орієнтація у часі; підтримка; цінності самоактуалізованої особистості; гнучкість поведінки; сензитивність, спонтанність, самоповага, самосприйняття, уявлення про природу людини; синергія; прийняття власної агресії, контактність, пізнавальні потреби; креативність.

Методика складається з 2-х базових шкал, до яких відносяться «Компетентність у часі» та «Підтримка», які є незалежними одна від одної і не мають спільних пунктів, та 12 додаткових, що орієнтовані на реєстрацію окремих аспектів самоактуалізації. Додаткові шкали складають окремі сфери особистості, серед яких виділяють наступні блоки: цінностей, почуттів, самосприйняття, концепції людини, міжособистісної чутливості, ставлення до пізнання.

Методика призначена для обстеження дорослих (віком 15-17 років), психічно здорових людей (мається на увазі відсутність вираженої психопатології). Специфіка досліджуваного феномена (самоактуалізації) і характер самого тесту, складність його складових суджень, що вимагають

серйозного осмислення, дозволяють рекомендувати його для обстеження переважно осіб з вищою освітою.

Методика може бути використана як для індивідуального, так і для групового обстеження. У разі необхідності респондент може працювати з тестом і у відсутності експериментатора.

При використанні САТ в якості дослідницької методики можна користуватися одними і «сирими» балами, Т-бали необхідні лише для застосування тесту як інструменту індивідуальної діагностики.

Інструкція до методики не обмежує часу відповідей, хоча практика показує, що в нормі воно зазвичай не перевищує 30-35 хвилин.

2. Експрес-діагностика адаптивності

Тест призначений для діагностики адаптивності випробуваного за такими параметрами: адаптивні здібності, нервово-психічна стійкість, моральна нормативність.

Достовірність (Д)

- «Ні»: 1, 10, 19, 31, 51, 69, 78, 92, 101, 116, 128, 138, 148.

Адаптивні здібності (АСІ)

- «Так»: 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 50, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 131, 133, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 164, 165

- «Ні»: 2, 3, 5, 13, 23, 25, 26, 32, 34, 35, 38, 44, 45, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 58, 62, 66, 74, 76, 85, 87, 97, 100, 105, 107, 127, 130, 132, 134, 140, 144, 147, 159, 160, 163

Нервово-психічна стійкість (НПУ)

- «Так»: 4, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 28, 29, 30, 37, 39, 40, 41, 47, 57, 60, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 75, 80, 82, 83, 84, 86, 89, 94, 95, 96, 98, 102, 103, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 129, 131, 135, 136, 137, 139, 143, 146, 149, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162

43

• «Ні»: 2, 3, 5, 23, 25, 32, 38, 44, 45, 49, 52, 53, 54, 55, 58, 62, 66, 87, 105, 127, 132, 134, 140

Комунікативні особливості (КСі)

• «Так»: 9, 24, 27, 33, 46, 61, 64, 81, 88, 90, 99, 104, 106, 114, 121, 126, 133, 142, 151, 152

• «Ні»: 26, 34, 35, 48, 74, 85, 107, 130, 144, 147, 159

Моральна нормативність (МН)

• «Так»: 14, 22, 36, 42, 50, 56, 59, 72, 77, 79, 91, 93, 125, 141, 145, 150, 164, 165

• «Ні »: 13, 76, 97, 100, 160, 163.

Обробка результатів тесту

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку кількості збігів відповідей випробуваного з ключем по кожній з шкал. Починати обробку слід шкали достовірності, щоб оцінити прагнення обстежуваного уявити себе в більш соціально-привабливому вигляді. Якщо обстежуваний набирає за шкалою достовірності більше 10 балів, результат тестування слід вважати недостовірною і після проведення роз'яснювальної бесіди необхідно повторити тестування.

Таблиця 2.1.1 Переклад сирих балів у стени

Найменування шкал та кількість відповідей, що збіглися з ключем				Стени
ЛАП	НПУ	КС	МН	
62->	46->	27-31	18->	1
51-61	38-45	22-26	15 -17	2
40-50	30-37	17 -21	12-14	3
33-39	22 -29	13-16	10-11	4
28 -32	16-21	10-12	7-9	5
22-27	13-15	7-9	5-6	6
16-21	9-12	5-6	3-4	7
11-15	6-8	3-4	2	8
6 -10	4-5	1-2	1	9
1-5	0-3	0	0	10

Інтерпретація результатів тесту

Таблиця 2.1.2. Інтерпретація основних шкал методики «Адаптивність»

Найменування шкали Рівень розвитку якостей

	Інтерпретація основних шкал методики «Адаптивність»	Найменування шкали Рівень розвитку якостей
НПУ	Нижче середнього (1-3 стіна) Низький рівень поведінкової регуляції, певна схильність до нервово-психічних зривів відсутність адекватності самооцінки і реального сприйняття дійсності.	Вище середнього (7 -10 стенів) Високий рівень нервово-психічної стійкості і поведенческой регулювання, висока адекватна самооцінка і реальне сприйняття дійсності.
КС	Низький рівень розвитку комунікативних здібностей, утруднення в побудові контактів з оточуючими, прояв агресивності, підвищена конфліктність.	Високий рівень розвитку комунікативних здібностей, легко встановлює контакти з колегами, оточуючими, не конфліктний.
МН	Не може адекватно оцінити своє місце і роль у колективі, не прагне дотримуватися загальноприйняті норми поведінки.	Реально оцінює свою роль в колективі, орієнтується на дотримання загальноприйнятих норм поведінки.

Підсумкову оцінку за шкалою «Особистісний адаптивний потенціал» (ЛАП) можна отримати шляхом простого підсумовування сирих балів за трьома шкалами:

ЛАП = «Нервово-психічна стійкість» + «Комунікативні здібності» + «Моральна нормативність»; з подальшою інтерпретацією за нижчеподаній таблиці.

Таблиця 2.1.3. Інтерпретація адаптивних здібностей за шкалою «ЛАП» методики «Адаптивність»

Рівень адаптивних здібностей (стени)	Інтерпретація
5-10	Групи високої і нормальної адаптації. Особи цих груп досить легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко входять у новий колектив, досить легко і адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють

	стратегію своєї поведінки. Як правило, не конфліктні, володіють високою емоційною стійкістю.
Рівень адаптивних здібностей (стени)	Інтерпретація
3 -4	Група задовільної адаптації. Більшість осіб цієї групи володіють ознаками різних акцентуацій, які в звичних умовах частково компенсовані і можуть проявлятися при зміні діяльності. Тому успіх адаптації залежить від зовнішніх умов середовища. Ці особи, як правило, мають невисоку емоційною стійкістю. Можливі асоціальні зриви, прояв агресії та конфліктності. Особи цієї групи вимагають індивідуального підходу, постійного спостереження, корекційних заходів.
1-2	Група низької адаптації. Особи цієї групи володіють ознаками явних акцентуацій характеру і деякими ознаками психопатій, а психічний стан можна охарактеризувати, як прикордонне. Можливі нервово-психічні зриви. Особи цієї групи володіють низькою нервово -психічною стійкістю, конфліктні, можуть допускати асоціальні вчинки. Вимагають спостереження психолога і лікаря (невропатолога, психіатра).

3. Рефлексивний тест «Хто Я?»

Спрямований на виявлення особливостей використання підлітками вербальних знаків, символів для самопрезентації. Це авторська модифікація популярного психологічного вправи. Ми запропонували підліткам письмово відповісти на запитання «Хто я?». Використовуючи 5 загальних іменників, не вживаючи своїх прізвища, імені та по батькові. Обробка результатів відбувається через підрахунок використаних слів, аналіз ключових понять, що відображають / не відображають характеристики підлоги.

4. Тест смисложиттєвих орієнтацій – СЖО.

Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) є адаптованою версією тесту «Мета в житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамб і Леонарда Махоліка. Методика була розроблена на основі теорії прагнення до сенсу і логотерапії Віктора Франкла і мала на меті емпіричної валідації ряду уявлень з цієї теорії.

На основі факторного аналізу адаптованої Д.О. Леонтєвим версії цієї методики вітчизняними дослідниками (Леонтєв, Калашников, Калашнікова) створили тест СЖО, що включає, поряд із загальним показником свідомості життя, також п'ять субшкал, що відображають три конкретних змістовних орієнтації (цілі в житті, насиченість життя і задоволеність самореалізацією) і два аспекти локусу контролю (локус контролю-Я і локус контролю-життя).

Тест СЖО містить 20 пар протилежних тверджень, що відбивають уявлення про чинниках свідомості життя особистості. Проведений у нашій роботі аналіз змісту тверджень показала неадекватність тверджень по субшкалі «Задоволеність самореалізацією чи результативність життя» стосовно раннього юнацького віку. Тому пари тверджень за цією шкалою були виключені з тесту при обробці та аналізі даних.

Інструкція: «Вам запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання вибрати одне з тверджень, які на Вашу думку більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр 1, 2, 3 в залежності від того, наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні)».

Обробка даних здійснювалася за 7-бальною шкалою відповідно до бланком-ключем до тесту.

Інтерпретація субшкал:

1. Цілі в житті. Бали по цій шкалі характеризують наявність чи відсутність у житті випробуваного цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову перспективу.

2. Процес життя або емоційна насиченість життя. Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник говорить про те, сприймає чи випробуваний процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Низькі бали за цією шкалою – ознака незадоволеність своїм життям в сьогоденні.

3. Локус контролю-Я (Я – хазяїн життя). Високі бали відповідають

уявленню про себе як про сильну особистості, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявленнями про його сенс. Низькі бали – людина не вірить у свої сили, можливість контролювати події власного життя.

4. Локус контролю-життя або керованість життя. при високих балах – переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Низькі бали – фаталізм, переконаність у тому, що життя людини не підвладна свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна і безглуздо загадувати щось на майбутнє.

Загальний показник свідомості життя вважається сумою балів по всім 15 субшкалам тесту СЖО.

Після первинної обробки даних та порівняння середніх величин за t-критерієм Стюдента значних відмінностей між характеристиками процесу особистісного самовизначення юнаків та дівчат виявлено не було.

5. Опитувальник Басса-Дарки.

Слово «агресія» дуже часто використовують в різноманітному контексті. Саме тому необхідно розуміти і розбиратися в значеннях цього слова. Так в 1957 р. А. Дарки і А. Басс. розробили і створили свій знаменитий опитувальник. Вони дали зрозуміти, що агресивність буває якісною і кількісною, а також вона може проявлятися по-різному. Присутній це властивість практично завжди. Різниця лише в тому, що вона може бути яскраво вираженою і не проявлятися взагалі. Як всім відомо, краще знаходити золоту середину і не вдаватися до крайнощів. В ідеалі, кожна людина повинна мати певний ступінь агресивності. Коли вона відсутня взагалі, тоді особистість стає пасивною і байдужою на подразники. І навпаки, рясно агресивна людина є конфліктним.

Опитувальник і методика Баса-Дарки увазі такі види агресій:

1. Фізична агресія. Це сильне бажання використовувати фізичну силу проти кого-небудь.
2. Непряма. Така агресія може бути або не спрямована на окрему

особу, або проявлятися побічно.

3. Роздратування. Це вираз негативних почуттів, при незначному порушенні. Таких людей називають запальними і грубими.

4. Негативізм. Так звана, опозиційна манера поведінки. Вона невизначена, тому що нестабільна – від несуттєвого опору до активної боротьби, спрямованої проти усталених законів і звичаїв.

5. Образа. Досить гостра агресія. Люди, які схильні до такого виду агресії, заздрісні і проявляють ненависть.

6. Підозрілість, недовіру. Варіюється від обережності і надмірної передбачливості до оточуючих до впевненості в навмисності інших людей свідомо приносити шкоду.

7. Вербальна агресія. Такі люди проявляють свої негативні почуття через прокляття, погрози, крики і вереск.

8. Почуття провини. Занадто виражені докори сумління, усвідомлення себе нехорошою людиною.

Індекси різних форм агресивних і ворожих реакцій визначаються підсумовуванням отриманих відповідей.

Ключ

Фізична агресія:	відповідь «Так»: 1, 25, 41, 48, 55, 62, 68; відповідь «Ні»: 9, 17.
Непряма агресія:	відповідь «Так»: 2, 10, 18, 34, 56, 63; відповідь «Ні»: 26, 49.
Роздратування:	ВІДПОВІДЬ «Так»: 3,19,27,43,50,57,64,72; відповідь «Ні»: 11,35, 69.
Негативізм:	відповідь «Так»: 4,12,20,28; відповідь «Ні»: 36.
Образа:	відповідь «Так»: 5, 13, 21, 29, 37, 44, 51, 58. відповідь «Ні» - .
Підозрілість:	відповідь «Так»: 6. 14, 22, 38, 45, 52, 59; відповідь «Ні»: 65, 70.
Вербальна агресія:	відповідь «Так»: 7, 15, 23, 31, 46, 53, 60,71, 73; відповідь «Ні»: 39, 66, 74, 75.
Почуття провини:	відповідь «Так»: 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67. ВІДПОВІДЬ «Ні»: -.

Індекс ворожості містить у собі 5 і 6 шкалу, а індекс агресивності (як прямої, так і мотиваційної) містить у собі такі шкали 1,3,7.

Нормою агресивності є величина її індексу, рівна 21 плюс мінус 4, а ворожості – 6,5-7 плюс мінус 3.

Фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої особи.

Непряма агресія – агресія, що обхідним шляхом спрямована на іншу особу (злісні плітки, жарти) та агресія ні на кого не спрямована (зриви люті, лемент, тупання ногами, биття кулаками по столу).

Роздратування – готовність до прояву негативних почуттів при найменшому роздратуванні (запальність, брутальність).

Негативізм – опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів.

Образа – заздрість і ненависть до оточення за дійсні і вигадані дії.

Підозрілість – виявляється в діапазоні від недовіри й обережності щодо людей до переконання втому, що інші люди мають намір нанести шкоду.

Вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (лемент, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокльони, погрози).

Почуття провини - виражає можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, яка вчиняє зло.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Було виділено 4 групи неповнолітніх правопорушників віком 14-17 років, переважно чоловічої статі, які перебувають на обліку в поліції у справах дітей. З них було сформовано експериментальну групу кількістю 70 осіб, яка була розділена на 4 групи відповідно до статей Кримінального Кодексу України, які вони порушили: група З – злодії, в яку увійшли засуджені за крадіжку особистого та державного майна; група Х – хулігани, яка об'єднувала осіб, що скоїли різні хуліганські вчинки; група В – за

нанесення тяжких тілесних ушкоджень; група Р – різні статті. Ці групи в залежності від того, в якому стані був скоєний злочин (в тверезому – т, чи в стані сп'яніння – а), а критерієм подальшого поділу було визначення чи був злочин скоєний в групі (г), чи індивідуально (і). Таким чином було виділено 16 підгруп: Зга, Зіа, Згт, Зіт; Хга, Хіа, Хгт, Хіт; Вга, Віа, Вгт, Віт; Га, Гіа, Ггт, Гіт. За медичними показниками всі учасники експерименту були психічно здоровими.

Визначення особистісних профілів (за методикою самоідентифікації особистості) дало можливість переконатися в наявності загальних для усіх досліджених правопорушників чинників (Табл.1). До них можна віднести показники 8 шкали (індивідуалістичності): вони максимальні для всіх груп – злодіїв (82 Т-бала), гвалтівників (76 Т-балів), хуліганів (75 Т-балів) і вбивць (72 Т-бала). При цьому у хуліганів за цією шкалою максимальна кількість балів у тих з них, які скоїли злочин у групі і в стані алкогольного сп'яніння (86 Т-балів). Такі показники співпадають з даними інших авторів, які підкреслюють, що більшість злочинів скоєних підлітками відбувається в групі п'яних делінквентів. В нашій вибірці такі умови скоєння правопорушень та стану неповнолітніх більшою мірою спостерігалися в групі Х та В (від 65 % до 70 %), найменшою – в групах злодіїв і насильників (від 57 % до 62 %).

Таблиця 2.1. Кількісні показники дослідження особистості неповнолітніх правопорушників, розділених на групи по характері зроблених ними злочинів (у Т-балах)

ДосліджуСМИЛ											
вані групи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	
м	Зга	60	61	60	72	53	66	65	78	72	53
	Зіа	75	70	57	80	59	70	75	85	75	56
	Згт	60	57	55	76	62	74	68	76	68	54
	Зіт	70	56	64	85	61	69	87	89	86	59
По 3	66,2 5	61	59	78,2 5	58,7 5	69,7 5	73,7 5	82	75,2 5	55,5	

X	Xгa	62	63	58	86	58	66	68	80	70	59
	Xia	57	62	56	78	50	68	68	73	72	56
	XгT	66	62	53	76	56	70	72	78	76	53
	XiT	63	60	58	77	54	63	60	69	67	50
По X		62	61,75	56,25	79,25	54,5	66,75	67	75	71,25	54,5
B	Bгa	55	53	56	78	55	76	60	69	75	52
	Bia	62	60	53	56	54	75	69	70	68	54
	BгT	58	70	72	75	58	75	78	80	75	55
	BiT	54	66	55	59	62	66	70	70	73	51
По B		57,25	62,25	59	67	57,25	73	69,25	72,25	72,75	53
P	Pгa	62	59	56	74	57	70	74	73	74	52
	Pia	62	58	60	76	59	70	78	82	74	54
	PгT	58	57	55	72	61	66	74	74	66	52
	PiT	61	62	57	75	60	67	76	76	59	61
По P		60,75	59	57	74,25	59,25	68,25	75,5	76,25	68,25	54,75

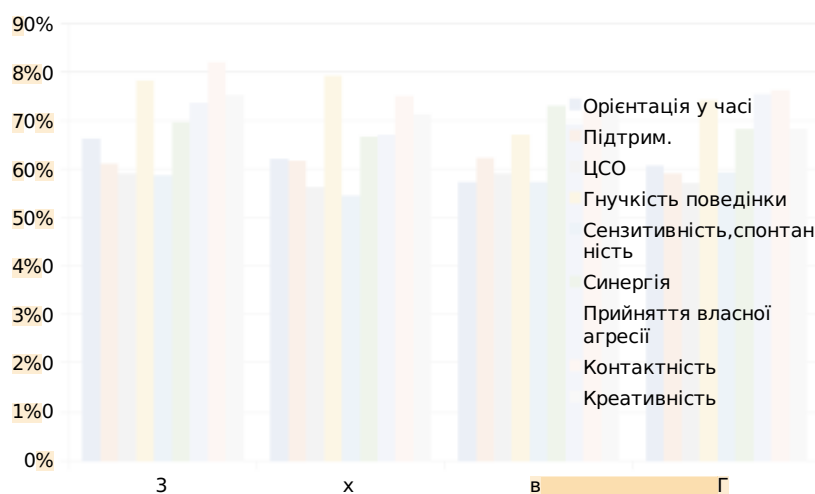

Рис. 2.1.

Слід зазначити підвищення показників шкали тривожності особливо у З (74 Т-бали) і у Г (75 Т-балів). Це означає, що у них домінують такі особистісні риси, як емоційна напруга, невпевненість у собі, помисливість, обережність, вразливість і сенситивність до думок оточуючих, а також залежність від їх впливу.

Але найбільш розширену інформацію про особистісні якості досліджених правопорушників одержано після аналізу даних за методикою Р. Кеттелла (Табл. 2.2.). Перш за все показники всіх груп досить суттєво відрізнялись від аналогічних в групі контролю, а, по-друге, спостерігається чітка диференціація прояву особистісних рис у засуджених з різною „спеціалізацією”. Отримані дані свідчать, що для неповнолітніх правопорушників характерними є такі риси як скептичність і байдужість по відношенню до інших, відсутність інтелектуальних інтересів, емоційна нестійкість, дуже низька нормативність поведінки, жорсткість, підозрілість, тривожність, депресивність, низький самоконтроль, гіперзбуджуваність, фрустрованість і низька самооцінка.

Таблиця 2.2. Дані про особистісні особливості неповнолітніх правопорушників, які зробили різні види злочинів (у балах)

Шкали	Досліджувані групи				Група контролю
	З	Х	В	Р	
А	7,11±0,96	8,03±1,04	5,16±0,84	5,02±0,77	11,17±1,46
В	6,02±1,11	4,78±0,82	5,84±1,00	6,00±1,03	9,19±1,11
С	7,06±1,13	5,45±0,80	6,12±1,03	6,68±1,17	9,01±2,04
Д	7,55±1,46	8,93±1,76	8,06±1,72	8,01±1,68	8,25±1,86
Е	6,12±1,33	8,42±2,01	8,11±2,01	6,32±1,40	9,84±2,44
Г	4,57±0,83	4,17±0,62	4,36±1,01	4,44±0,82	7,92±1,66
Н	4,59±0,72	4,23±1,08	4,46±0,81	5,17±0,90	7,08±1,33
І	3,53±0,67	3,45±0,71	3,28±0,50	3,36±0,73	6,75±1,44
Л	8,56±1,40	8,03±1,13	8,13±1,07	8,42±1,07	5,42±1,36
М	7,03±1,32	6,20±0,96	6,53±1,14	6,42±1,04	7,95±2,12
Н	7,01±1,11	5,22±1,07	6,66±1,17	6,60±1,04	7,34±1,40
О	6,17±1,03	6,84±0,92	6,02±1,11	6,44±1,07	4,18±1,19
Q1	4,83±0,72	4,32±0,84	4,48±0,90	4,50±0,82	8,29±2,10

Q2	5,22±0,88	5,03±1,03	5,46±1,18	5,50±0,91	7,48±1,60
Q3	4,56±0,77	4,02±0,84	4,19±0,80	4,33±0,80	10,40±2,43
Q4	10,68±2,81	11,42±3,01	11,47±3,13	11,86±3,45	6,19±1,73
МД	5,11±0,93	5,48±1,12	6,01±2,01	5,26±1,42	11,25±2,83

Дослідження когнітивної сфери правопорушників показало значні відрізнення і її показників від аналогічних у їх законослухняних ровесників. Так у засуджених неповнолітніх домінують зовнішні орієнтири: зовнішній вигляд, одяг, фізичний розвиток (92,4 % проти 44,4 % у контрольній групі). Орієнтири на внутрішні чинники у них дорівнюють 6,2 %, а у законослухняних 54,6 %; власне ім'я присутнє у 16,5 % перших і у 67,7 % других.

Для засуджених підлітків найбільш значимими являються: уміння за себе постояти, не жадібність, сміливість (тобто „крутизна”).

Слід зауважити, що у правопорушників домінує негативне ставлення до всіх однолітків (або близьких за віком), крім самих близьких друзів. **Очевидно** в такому сприйманні засудженими інших людей проявляється механізм проекції і таке негативне сприйняття оточуючих є проявою негативного відношення до себе.

Перевірка самооцінки та самовідношення у правопорушників за допомогою самоактуалізаційного тесту і діагностики міжособистісних відношень, показала, що стосовно самооцінки у них виявлений дисбаланс позитивних і негативних самооцінок. Їх самооцінка емоційно бідна і у 80 % має позитивний знак, а у 9 % нейтральна за знаком. Негативні оціночні судження зустрічаються тільки у 7 % правопорушників. Такий дисбаланс самооцінки – це порушення в роботі афективної сфери.

Стосовно рівня самоактуалізації можна підкреслити, що він у засуджених підлітків значно нижчий (в 2-3 рази) в порівнянні з групою контролю. Як за двома основними, так і за більшістю допоміжних шкал їх показники свідчать, що самоактуалізація у них на дуже низькому рівні. **Тільки** за шкалою агресивність вони мають вдвічі більший показник: 63,0 %

в порівнянні з контролем, де виявлено 32,3 %.

Слід підкреслити, що недостатній розвиток власних орієнтирів в житті правопорушників (за шкалою підтримки у них 30,0 % проти 60,2 % в контролі) означає їх велику залежність від референтної групи. А внаслідок того, що у них орієнтація в соціальному просторі спрямована на зовнішню підтримку, внутрішня при цьому відстає в розвитку. Але саме орієнтація на внутрішню підтримку лежить в основі переходу з зовнішніх форм контролю поведінки на внутрішній самоконтроль і в прийнятті відповідальності за СВОЮ поведінку на себе. Ці дані дають можливість пояснити, чому підлітки більшу кількість злочинів роблять в групах та й ще у п'яному вигляді. Тому, що орієнтація на зовнішню підтримку і тенденція перекласти відповідальність за вчинки на інших обумовлює необхідність бути разом з ними. В групі починає працювати принцип „розмивання” особистості і особистісної відповідальності за дії, які вчиняються зграйками розбещених, одурманених алкоголем або наркотиками підлітків.

У відповідності до мети нашого дослідження ми в незначній мірі змінили методику діагностики міжособистісних відношень, використовуючи при цьому її можливості виміряти три образи Я: Я-реального, Я-ідеального та Я-очікуваного. При цьому виявилися значні розходження (більше 9 балів). Така ситуація означає ригідність та відсутність гнучкості системи Я-концепції, та зниження їх можливостей до саморегуляції. Різниця між Я-реальним та Я-ідеальним більше 5 балів, що зустрічається у 79,2 % (контроль 41,2 %) дає право вважати це показником поведінки, яка відхиляється від суспільних норм. Про це також свідчить і різниця між Я-реальним і Я-очікуваним (56,6 % проти 15,2 % в контролі).

Слід підкреслити, що показники стеничних варіантів міжособистісної поведінки у правопорушників на 12 і більше балів перевищують аналогічні у законотруслих підлітків. Це значить, що вони трудно уживаються поряд з іншими і дезадаптовані в міжособистісних відношеннях.

Однією з головних умов протиправної поведінки підлітків є порушення в їх саморозумінні, самооцінці і саморегуляції. Це приводить до

зниження рівня їх адаптації, який, в порівнянні з групою контролю, нижче в 4,5-5 разів (Табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Кількісні показники рівня адаптації неповнолітніх правопорушників і законослухняних школярів (в ум. од.)

Досліджувані групи	Середні показники адаптації						
	КВ	СВ	Ср	ПС	Т	П	КА
Норма	-	0	- 9	5	5	6	>0
Законослухняні	1,9	3,1	- 8,6	5,5	5,1	5,0	0,36
З	1,1	13,6	- 3,4	9,3	7,9	4,3	0,25
Х	1,2	14,2	- 2,2	9,9	8,2	4,6	0,22
В	1,0	15,4	- 2,7	10,3	8,6	4,8	0,20
Р	1,1	15,6	- 2,6	10,5	8,8	5,4	0,21

Примітки: КВ – вегетативний коефіцієнт по Шипошу; СВ – сумарне відхилення; Ср – саморегуляція; ПС – психічне стомлення; Т – тривожність; П – працездатність; КА – коефіцієнт адаптації.

Так, у них збільшується психічна стомлюваність: від 5 ум. од. в нормі до 10,5 ум. од. у Гі до 9,3 ум. од. у З. Зростає також рівень тривожності; при цьому сумарне відхилення від норми дорівнює 15,6 ум. од. при 3,1 ум. од. в контролі. Працездатність найбільшою мірою знижується у З.

Засуджені неповнолітні характеризуються також підвищеним рівнем конфліктності (в 1,5-2 рази вище, ніж в контролі): максимальний він у хуліганів (41 бал), мінімальний – у злодіїв (28 балів). Визначення рівня агресивності у неповнолітніх правопорушників показало, що він теж значно відрізняється від осіб з групи контролю. Так, для групи В характерним є високий рівень фізичної агресії – 87,4 % (контроль – 45,4 %), для злодіїв – непрямой агресії – 50,6 % (контроль – 26,3 %), для хуліганів – дратівливості і непрямой агресії – 77,7 % і 82,6 % відповідно (контроль – 33,4 % і 49,3 %, до речі теж досить висока, що свідчить про низький рівень культури у звичайних підлітків), а для Г – підозрілість – 66,6 % (контроль – 36,5 %).

Кореляційний аналіз показав наявність позитивної кореляції між фізичною агресією, дратівливістю і образою. Непряма агресія має позитивну кореляцію з дратівливістю ($r=0,44$), негативізмом ($r=0,57$), образою ($r=0,36$) і вербальною агресією ($r=0,55$). Аналіз показав, що підозрілість виявляє

значиму кореляцію тільки з образою і дратівливістю ($r=0,20$ і $0,43$), а найбільш важливими в формуванні агресивних форм поведінки є ворожі реакції дратівливості і негативізму, так як вони виявляють значні кореляції з усіма шкалами опитувальника.

При трактовці саморегуляції як механізму корекції процесів самопізнання і самооцінки, оперативного самоконтролю поведінки з врахуванням зворотного зв'язку з соціумом, для забезпечення згоди Я-образів в системі Я-концепції становиться зрозумілим аналіз складових останньої. Для цього досліджувався рівень самоактуалізації, попарні різниці між Я-реальним, Я-ідеальним та Я-очікуваним за абсолютними величинами з врахуванням знаку різниці.

Рефлексивний тест «Хто Я?». Відображає наявність різних схем самопрезентації хлопчиків і дівчаток і виявляє провідні вербальні символи гендерної ідентифікації.

У загальну схему самопрезентації входять:

- Лідерство поняття «людина», не вказує на гендерну приналежність – і хлопчики і дівчатка поставили його на 1 місце;

- Психологічні якості (сміливий, яка відчуває, справедливий), міжособистісні відносини (особистість, друг / подруга, син / дочка) і приналежність до групи (учениця / учень, підліток, скейтбордист);

- Слова «хлопчик» і «дівчинка» використовуються однаково рідко (по 2 чол.).

Різниця спостерігається в:

- Хлопчики майже не використовують знаки наступного етапу розвитку, наприклад, «хлопчик» – 0; «хлопець» – 2 чол. Функцію позначення статі бере на себе поширений в підліткової субкультури знак – «чувак». І звертає на себе увагу знак «чоловік» – 2 чол.

- Знак наступного етапу розвитку для дівчаток є значущим – 10 чол. використовують слово «дівчина». У дівчаток можна відзначити і використання слів з Найласкавішим значенням, н-р: «кісюня», і метафор: «Квітка», «ангел», «радість», «ніч».

- Хлопчики роблять акцент на фізичній характеристиці «сильний» і пов'язаних з нею видах діяльності (спортсмен, баскетболіст, скейтбордист).

В результаті встановлено, що у неповнолітніх правопорушників спостерігається тенденція превалювання екстернального локусу контролю над інтернальним. Аналіз позитивних і негативних різниць показав, що в групі правопорушників кількість позитивних різниць перевищує кількість негативних, а саме різниця запускає процес саморегуляції і реалізацію всіх можливостей, або починають діяти захисні механізми, робота яких може привести до дезадаптації і зниження ефективності процесу саморегуляції, що і спостерігалось у неповнолітніх правопорушників.

Встановлення рівня стресогенності подій, які для підлітків мали велике значення, показало, що за всіма чотирма їх життєвими сферами (сім'я, школа, особисте життя, товариші) знайдено інтенсивний прояв негативних почуттів. Це почуття горя, смутку, тривоги. Показано, що в колишньому житті засуджених підлітків, в їх сімейному та соціальному оточенні 71,6 % подій оцінювались ними негативно і були для них стресогенними.

Особливо велике значення мали взаємовідносини з батьками (або тими, хто їх заміняв) в сім'ї. На жаль переважна більшість родин, в яких жили неповнолітні правопорушники, мали ворожу атмосферу: в них превалювали брехня, лайки, безчинства, а матеріальний рівень та рівень культури і освіти батьків був низьким. Отже соціальні фактори також мали суттєве значення в формуванні протиправної поведінки досліджених підлітків.

Обізнаність неповнолітніх правопорушників в області права, ступінь їх розуміння юридичної відповідальності за злочини та відношення їх до правової сфери суспільства ми з'ясували за допомогою розробленої для цієї мети анкети. В результаті показано, що засуджені підлітки достатньо володіють інформацією відносно міри покарань при порушенні законів, але правові норми суспільства їх не влаштовують. Вони їх порушують, більшою частиною підкоряючись поглядам, які існують у вельми значимій для них

референтній групі.

Особливо глибокий негативний слід в емоційно-вольовій сфері засуджених підлітків залишають ті права і „закони”, які засновані в колонії і діють на них через страх, ненависть, подавлену агресію. Вони переконують підлітків повірити в їх силу і непохитливість. Це є однією з головних причин складності процесу їх перевиховання в колонії і потребує надмірних зусиль для їх цілеспрямованої психологічної корекції.

Перевірка рівня адаптації, внаслідок дії на правопорушників соціально -психологічного тренінгу, також показала наявність змін в позитивному напрямку. Особливо важливо те, що після соціально-психологічного тренінгу знизилась показники тривожності, а рівень саморегуляції навпаки підвищився. Були зафіксовані їх зміни на рівні 1,5-2 ум. од, причому величина впливу соціально-психологічного тренінгу на чинники, які аналізувалися, залежала від виду скоєного підлітками злочину. Максимальні зміни спостерігалися у злодіїв і хуліганів, а менш значущі (на рівні 0,4-0,5 ум. од.) – у вбивць та гвалтівників.

Перевірка ефективності дії на особистісні якості правопорушників соціально-психологічного тренінгу (за допомогою методики Кетелла) дала змогу переконатись в неоднозначності впливу як на різні якості їх особистості, так і в зв'язку зі скоєним ними злочином.

Так, узагальнюючи одержані дані, можна відмітити, що в найбільшій мірі змінювались якості підлітків, які характеризують їх емоційно-вольову сферу, потім йшли зміни особливостей міжособистісної взаємодії і в найменшій мірі змінювались їх інтелектуальні якості. При цьому слід зазначити, що за більшістю шкал більш значимі зміни після соціально -психологічного тренінгу спостерігались в групах злодіїв і хуліганів і менш суттєві – в групах вбивць і гвалтівників.

Дослідження можливості за допомогою соціально -психологічного тренінгу подіяти на прояв агресії у вихованців колонії показало, що це також можливо (Табл. 2.4). Але одні її види, такі як фізична, непряма агресія і меншою мірою драгівливість, знизилась на 3-8 %, а негативізм, образа,

підозрілість і вербальна агресія зменшилися лише на рівні 1,5-2,5 %.

Таблиця 2.4. Показники видів агресії неповнолітніх правопорушників до й після соціально -психологічно тренінгу (в %)

Види агресії	Групи правопорушників							
	З		Х		В		Р	
	До	післ я	до	післ я	до	після	До	після
Фізична	78,3	70,0	80,1	76,6	87,4	83,5	85,6	82,2
Непряма	50,6	42,3	50,3	46,4	49,3	47,7	45,6	44,6
Дратівливість	68,5	66,2	77,7	76,1	75,1	75,2	72,4	71,5
Негативізм	73,0	72,3	76,5	75,7	83,3	82,4	83,0	82,6
Образа	57,3	56,1	60,2	58,2	55,2	53,3	54,2	52,2
Підозрілість	61,9	60,7	63,0	61,8	64,1	62,9	66,6	65,8
Вербальна	80,7	78,8	82,6	81,3	77,7	75,8	71,0	67,7
Відчуття провини	55,4	55,3	53,3	53,2	52,0	51,0	50,6	49,4

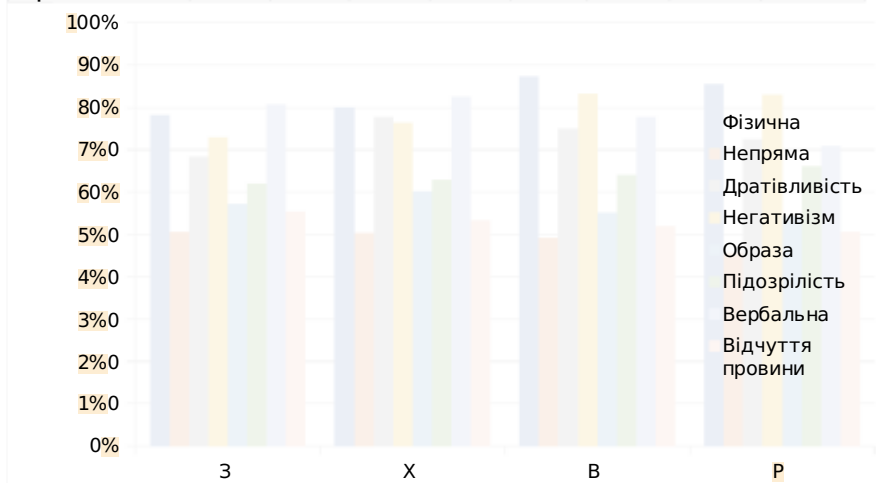

Рис. 2.2. Прояв агресії до проведення соціально-психологічного тренінгу

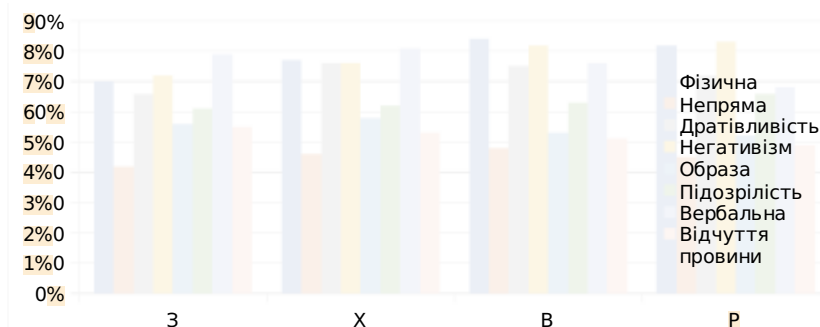

Рис. 2.3. Прояв агресії після проведення соціально-психологічного тренінгу

Таким чином, використання СПТ дало можливість переконатись в необхідності його застосування з метою корекції особистісних якостей і соціально -правових установок засуджених підлітків в умовах колонії.

Висновки до другого розділу

Експериментальні дані, отримані в дослідженні, дозволяють стверджувати, що формування особистості неповнолітніх правопорушників залежить від сукупності соціально-психологічних і правових факторів, що впливають на розвиток їхньої Я-концепції, що визначає прояв протиправної діяльності підлітків і має істотні відмінності від такої в законослухняних підлітків.

1. У процесі формування особистості неповнолітніх правопорушників відбуваються переключення в сферах самопізнання, самовідношення й саморегуляції, які детермінують їх девіантне поведіння. Так, у сфері самопізнання в правопорушників домінують не внутрішні параметри (якості особистості), а зовнішні ознаки: зовнішній вигляд, одяг, фізичний розвиток. Виключення в 84,6 % випадків з описів власного імені свідчить про порушення в них самоідентифікації.

2. Самовідношення, що формується за допомогою афективних процесів, у неповнолітніх правопорушників відрізняється від їхніх

законослухняних однолітків. Самоповага, самоприйняття і самооцінка, які його складають, значно нижче в засуджених, ніж у законослухняних підлітків.

Установлено, що самовідношення у правопорушників впливає на характер злочинної діяльності. Так, у злодіїв переважає владно-лідуючий стиль, у хуліганів – незалежно-домінуючий стиль, а у гвалтівників – прямолінійно-агресивний стиль поведінки. Що стосується вбивць, то у них високі показники за всіма стеничними стилями.

Одна з основних причин, що штовхнули неповнолітніх на злочин, полягає в особливостях їхньої Я-концепції, у їхній самооцінці що відбувається, у нездатності налагодити оптимальні взаємини з навколишніми, у дезадаптації до соціуму й в одночасному небажанні їх все це визнати.

3. У неповнолітніх правопорушників, на відміну від законослухняних однолітків, домінують стеничні варіанти міжособистісного спілкування, що свідчить про їхню неадаптивність і дезадаптацію в міжособистісних відносинах. Засуджені визнають, що в них превалюють такі риси характеру, як владність, лідерство, незалежність, прямолінійність, агресивність.

Дослідження останньої показало залежність між видом зробленого злочину й типом агресивних ворожих реакцій. Властивий високий рівень фізичної агресії, злодіям – непрямій агресії, хуліганам – дратівливості й вербальної агресії. Наявність вище перерахованих рис характеру правопорушників різко знижує рівень їх правосприйнятної адаптації. У них установлене збільшення (в 2 рази в порівнянні з контролем) психічної стомленості, тривожності (в 1,5 рази) при одночасному падінні працездатності, рівня саморегуляції (у три рази) і коефіцієнта адаптації (майже у два рази).

Протиправне поведінка засуджених залежить від рівня їх конфліктності, що також відрізняється не тільки в них і законослухняних підлітків, але й у середовищі перших залежно від виду скоєного ними

злочину. Так, у хуліганів він найвищий – 41 бал (у контролі 20 балів), а в злодіїв найбільш низький – 28 балів, вбивці й гвалтівники мають рівень конфліктності 35 й 32 бала відповідно.

4. Сфера саморегуляції неповнолітніх правопорушників має багато перекручувань: установлена тенденція до переваги у них екстернального локусу контролю над інтернальним. Про відсутність лабільності їхньої системи Я-концепції й зниженні можливостей саморегуляції свідчать значні (більше 9 балів) розбіжності образів Я-реального, Я-ідеального і Я-очікуваного, або майже повна відсутність розбіжності між ними. Встановлення в них різниці на рівні 5 балів між Я-реальним й Я-ідеальним дозволяє вважати цей показник ознакою поведінки, що відхиляється від соціальних норм.

Різниця в 5 балів між Я-реальним й Я-очікуваним, при виявленні в підлітків, може бути діагностичною ознакою девіантного поведінки. У неповнолітніх правопорушників переважають позитивні різниці між Я-образами, що можна пояснити домінуванням у їхній саморегуляції владно-еґоїстичних інтересів у навколишнім оточенні.

5. Психологічна корекція особистісних якостей і соціально-правових установок неповнолітніх правопорушників можлива при використанні соціально-психологічного тренінгу.

Встановлено, що за допомогою соціально-психологічного тренінгу можна скорегувати самоактуалізацію підлітків, понизити рівень їх агресивних ворожих реакцій, а рівень соціальної адаптації, навпаки, підвищити. При цьому можливе коректування особистісних якостей, у першу чергу емоційно-вольової сфери, потім комунікативних й у найменшому ступені інтелектуальних якостей.

Питання, які потребують подальших досліджень:

- глибоке обґрунтування системи профілактики протиправної поведінки підлітків;
- розробка дійових програм для установ та організацій по вихованню

поваги, свідомого відношення і виконання законів;

- дослідження взаємовідносин засуджених у виправно-ТРУДОВИХ колоніях і пошук шляхів їх гуманізації.

-

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРОТИПРАВНУ ПОВЕДІНКУ

3.1. Модель системи роботи з профілактики правопорушень неповнолітніх

Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних питань та здійснення завдань. Тому в цій справі особливе місце має зайняти рання профілактика, яка має розпочинатися вже з дитячого садка й початкових класів школи, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті.

У профілактиці правопорушень серед неповнолітніх значна роль належить шкільній соціально-психологічній службі. Соціально-психологічна служба школи забезпечує психічне здоров'я учнів, гармонійний розвиток особистості, формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, сприяє гармонізації взаємин особистості і суспільства, вирішенню проблем психологічного забезпечення навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, профілактиці конфліктів, правопорушень. Важливим напрямком в роботі шкільного психолога і соціального педагога є психокорекція. Основу психокорекційної діяльності складає робота з «групами ризику», до яких входять підлітки, схильні до девіантної поведінки, які вже скоїли незначні правопорушення, стоять на внутрішкільному обліку або на обліку в кримінальній поліції у справах дітей. Психологом в тісній співдружності з соціальним педагогом в ЗНЗ організовуються та проводяться лекції, семінари для вчителів, батьків з метою підвищення їх психологічної компетентності. Після проведення таких заходів значно збільшується число консультацій з питань перевиховання та навчання підлітків, адже на основі психологічної діагностики, бесід,

спостережень надаються конкретні рекомендації учителям і батькам про подальшу роботу з даною категорією дітей.

Сучасна правова освіта неможлива без упровадження інноваційних форм і методів, які роблять весь процес навчання та виховання більш ефективним, а значить і більш якісним. Ми виходимо з того, що реалізація нових підходів до здійснення профілактичної роботи та визначення в ній місця особистості має починатися зі зміни характеру управлінської діяльності закладу освіти та наповнення її інноваційним змістом. Передбачається поступовий перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного, гуманістичного типу. У гуманістичній педагогіці суб'єкти процесу навчання та виховання діють разом, паралельно та спільно, є партнерами, тому на тренінгах, бесідах, диспутах, на уроках права повинен переважати діалогічний стиль спілкування, відбувається взаємодія між учнями, заснована на принципах інтерактивного навчання, ініціатива дітей підтримується вчителем, власний досвід учнів максимально залучається у процес спілкування. Профілактика правопорушень вимагає осмислення змісту виховної роботи в школі. Поки ж що вона слабо реагує на відносно нові форми правопорушень та їх фонові явища – токсикоманію і наркоманію, проституцію, азартні ігри, рекет тощо. Наша виховна система не завжди формує ставлення до цих явищ, а просто йде по шляху заборон. У школі мають переважати такі форми, які дозволяли б кожному учню самовиразитись – конкурси, змагання, олімпіади, вікторини тощо. Це дозволить школярам займатись улюбленою справою, спонукатиме їх до творчості, привчатиме до розумного використання вільного часу. Школи повинні стати центрами виховної роботи в мікрорайонах, бо мають як матеріальну базу, так і досвідчені педагогічні колективи.

На наш погляд, потребує вдосконалення система взяття школярів на облік в інспекціях у справах неповнолітніх РВ УМВС. На даний час в основному діє єдиний підхід: скоїв неповнолітній правопорушення - маєш справу з поліцією. Підключається до роботи з ним і школа. То чи треба їй

чекати доти, поки справа не дійде до поліції? Вважаємо, що школа має організувати свій облік, розробивши конкретні критерії, провівши по кожному «кандидату» в правопорушники психологічний консультпункт. А на облік у кримінальну поліцію треба ставити лише тоді, коли всі заходи виховного впливу в рамках школи та сім'ї вичерпані.

Зміст профілактичної роботи-комплекс ідей, думок, факторів, основних напрямків попереджувального виховного впливу. Цілісність системи профілактичної роботи вимагає наступності та єдності всіх ланок загального виховання та перевиховання. Особистісно орієнтований зміст профілактичної роботи принципово виключає ситуацію, коли намагання учня-правопорушника досягти певних позитивних цілей не помічаються, проте будь-які його відхилення від правомірної поведінки викликають яскраво виявлене незадоволення, підкреслюється їх невідповідність тим чи іншим суспільним нормативам, навіюється, що учень не такий, яким би його хотіли бачити дорослі. Форми і методи загального виховання та перевиховання – це способи досягнення прогнозованих цілей і завдань.

Робота ради профілактики правопорушень:

1. Розгляд питань впливу сім'ї на виховання учнів;
2. Розгляд конкретних правопорушень вчинених неповнолітніми;
3. Постанова на внутрішкільний облік неповнолітніх правопорушників;
4. Робота з неблагополучними сім'ями.

Організація системи контролю за станом відвідування учнями школи:

1. Щоденний контроль адміністрації школи за відвідуванням учнів;
 2. Робота з класними керівникам над попередженням пропусків;
- Робота з батьками по попередженню пропусків уроків учнями.

3.2. Арт-терапія та кейс-менеджмент як методи соціальної профілактики правопорушень неповнолітніх

Насамперед важливо підкреслити, що в реальному житті правопорушники далеко не завжди відповідають тому образу, що створений засобами масової інформації; серед них багато «звичайних» людей-чоловіків, жінок, підлітків і дорослих, людей веселих і добродушних, роздратованих і агресивних. Вони скоюють злочини з самих різних причин, і часом дуже важко зрозуміти, що ж їм насправді підштовхнуло їх до криміналу.

Досвід свідчить: заключення людини під варту мало сприяє змінам у її поведженні і не призводить до її реабілітації.

Більшість центрів денного перебування для правопорушників використовує різні форми роботи, серед яких є й образотворче мистецтво. У деяких центрах усвідомлюють, що заняття образотворчою діяльністю може стати важливим інструментом комунікації і роботи з особистістю правопорушника.

Використання арт-терапії засноване на таких же принципах, що і з іншими групами клієнтів. Правопорушники можуть займатися арт-терапією як індивідуально, відповідно до особистих програм, так і в групах, що використовують теми, значимі для всіх учасників. В таких групах образотворча діяльність доповнюється коментарями, на основі яких потім розвертається дискусія.

Техніка «розповіді в картинках» допомагає людині відтворити ланцюжок обставин і вчинків, що скінчилися злочином, представити свій погляд на неї. Це сприяє усвідомленню альтернативних варіантів розвитку подій, що не мали б таких важких наслідків. Крім того, стають очевидними деякі стереотипи криміногенного поведження, усвідомити які дуже складно, якщо використовувати лише вербальні засоби комунікації. Дана техніка має особливу цінність у роботі з особами, що мають певні труднощі у вербальному описі подій чи своїх почуттів.

Після отримання згоди займатися арт-терапією, кілька занять, як правило, використовуються для оцінки особистості правопорушника. Необхідно побудувати індивідуальний план роботи і виділити пріоритетні завдання.

Оскільки правопорушення є причиною призначення покарання, воно стає першочерговою темою обговорення. Саме на цій стадії необхідно використовувати образотворчі методи. Клієнту пропонується скористатися технікою «розповіді в картинках», щоб розповісти арт-терапевту про те, що трапилося, і про те, як він сам це сприймає.

На початку роботи клієнт потребує допомоги – або через невпевненість у своїх художніх можливостях, або через те, що йому важко згадати і пояснити те, що сталося. Створення серії малюнків припускає діалог між арт-терапевтом і клієнтом, спрямований на отримання якомога більше інформації про правопорушення.

Коли серія малюнків закінчена, арт-терапевт і клієнт разом її обговорюють. Клієнт нерідко починає відчувати себе діючим персонажем, що знаходиться в центрі подій, а не тільки «жертвою обставин».

Завдання арт-терапевтичної роботи – «розкрити» і довести логіку тих чи інших раніше неусвідомлених учинків. Чим краще клієнт-правопорушник стане зрозумілим для самого себе, зрозуміє вплив власної особистості на навколишніх, тим більше він буде здатний до усвідомлення своєї соціально небезпечної поведінки.

Кейс-менеджмент у роботі з неповнолітніми правопорушниками.

Метою кейс-менеджменту у роботі з неповнолітніми правопорушниками є організація процесу безперервного супроводу неповнолітнього, такого, що скоїв злочин і що знаходиться в соціально-небезпечному положенні, з моменту порушення кримінальної справи, розгляді її в суді і в період виконання покарання за рахунок поліпшення життєвої ситуації підлітка.

Критеріями визначення неповнолітніх, яким необхідний цей метод,

названі конфліктні стосунки з батьками, жорстоке поводження в сім'ї, залежність від психоактивних речовин, незанятість навчанням або працею, неорганізованість дозвілля і інше.

Концепція містить опис методу. Підліток, що скоїв злочин, потрапляє у поле зору співробітників ОВС. Інспектор у справах неповнолітніх, отримавши інформацію про порушення кримінальної справи, збирає відомості про підлітка, складає узагальнювальну довідку і передає її фахівцеві з соціальної роботи, який і є кейс-менеджером. Кейс-менеджер із залученням фахівців інших органів системи профілактики вивчає ситуацію в сім'ї, найближче оточення, аналізує наявні ресурси, складає висновок, який представляє органу слідства або дізнання для залучення до матеріалів кримінальної справи. Фахівець з соціальної роботи викликається до суду і допитується як свідок

Під час проведення роботи необхідний наступний інструментарій: щоденник супроводу неповнолітнього і буклет для підлітка-правопорушника. Щоденник складається з декількох розділів: дані про неповнолітнього, його сім'ю, найближче оточення, психологічна характеристика, аналіз ситуації, план заходів, аналіз дієвості прийнятих заходів, протокол передачі випадку. Буклет під назвою «Я вибираю» допоможе підліткові, що переступив закон, зорієнтуватися у сфері надання психологічної, медичної, соціальної допомоги, освітніх послуг, працевлаштування і дозвілля, тобто там зібрана вся необхідна інформація довідкового характеру.

Обов'язки кейс-менеджерів покладені на фахівців з соціальної роботи та муніципальних центрів охорони неповнолітніх. Соціальний педагог має залучитися підтримкою співробітників підрозділів у справах неповнолітніх ОВС, територіальних комісій у справах неповнолітніх і захисту їх прав, відділів соціальної роботи округів, державних відділень соціального захисту населення, кримінально-виконавчих інспекцій, фахівців муніципальних центрів, слідчих, прокурорів тощо.

Така робота дозволяє знайомити соціальних педагогів з елементами ювенальної юстиції, а також представників різних органів і установ з системами профілактики, після чого і кейс-менеджмент сприймається правильно, не як чужорідний метод. Ювенальна юстиція – це особлива система правосуддя, при якій суд, що спеціалізується у справах неповнолітніх, тісно взаємодіє з органами і установами державної системи профілактики бездоглядності і правопорушень неповнолітніх, соціальними службами.

Кейс-менеджмент у роботі із неповнолітніми правопорушниками передбачає:

1. Змінити методи роботи з підлітком, що переступив закон, шляхом організації безперервного супроводу і поліпшення його життєвої ситуації.
2. Навчити методу кейс-менеджмент соціальних працівників державних установ соціальної реабілітації неповнолітніх.

Висновки до третього розділу

Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце має зайняти рання профілактика, яка має розпочинатися вже з дитячого садка й початкових класів школи, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті.

Зміст профілактичної роботи-комплекс ідей, думок, факторів, основних напрямків попереджувального виховного впливу. Цілісність системи профілактичної роботи вимагає наступності та єдності всіх ланок загального виховання та перевиховання.

Більшість центрів денного перебування для правопорушників використовує різні форми роботи, серед яких є й образотворче мистецтво. У деяких центрах усвідомлюють, що заняття образотворчою діяльністю може

стати важливим інструментом комунікації і роботи з особистістю правопорушника.

Використання арт – терапії засноване на таких же принципах, що і з іншими групами клієнтів. Правопорушники можуть займатися арт-терапією як індивідуально, відповідно до особистих програм, так і в групах, що використовують теми, значимі для всіх учасників. В таких групах образотворча діяльність доповнюється коментарями, на основі яких потім розвертається дискусія.

Техніка «розповіді в картинках» допомагає людині відтворити ланцюжок обставин і вчинків, що скінчилися злочином, представити свій погляд на неї. Це сприяє усвідомленню альтернативних варіантів розвитку подій, що не мали б таких важких наслідків.

Метою кейс-менеджменту у роботі з неповнолітніми правопорушниками є організація процесу безперервного супроводу неповнолітнього, такого, що скоїв злочин і що знаходиться в соціально-небезпечному положенні, з моменту порушення кримінальної справи, розгляді її в суді і в період виконання покарання за рахунок поліпшення життєвої ситуації підлітка.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день проблема правопорушень неповнолітніх є і залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства.

Правопорушення, здійснені неповнолітніми – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Основними причинами правопорушень неповнолітніх є соціально-економічні: зубожіння населення, відсутність цивілізованих ринкових відносин, розвиток тіньової економіки, зростання в суспільстві соціальної напруги, рівня безробіття, зокрема серед. Окрім цього, політична нестабільність загострює економічну та соціальну ситуацію в Україні, несприятливе сімейне оточення, проблеми у взаємостосунках неповнолітнього в шкільному середовищі (антипедагогічні методи роботи вчителів із важковиховуваною дитиною, конфліктні ситуації в класному колективі, неуспішність у навчанні, слабкий зв'язок між школою та сім'єю). Окремо потрібно виділити низький рівень правової освіти та виховання в школі та сім'ї й формування на цій основі правового нігілізму – негативного або байдужого ставлення до норм державного права.

Основними педагогічними проблемами правопорушень неповнолітніх є неефективність профілактичної роботи, яка залежить від рівня кваліфікації тих працівників, які залучаються до неї. Тут важлива не тільки педагогічна освіта. Не менше значення має знання специфіки методики профілактики і подолання правопорушень.

Напрямами соціально-профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками є:

- надання правових знань педагогами під час викладання певних предметів;
- проведення вікторин, тематичних уроків (для молодших школярів);
- зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців.

Формами профілактики правопорушень серед неповнолітніх (для ШКІЛЬНИХ психологів та соціальних педагогів) є:

- Шкільний облік (банк даних) важковиховуваних підлітків та школярів, які потребують допомоги, підтримки; організація відповідної психокорекційної роботи з ними.
- Відвідування неблагополучних, проблемних сімей з метою виявлення причин неблагополуччя та надання консультацій.
- Спільні виступи на батьківських зборах та психолого-педагогічних семінарах.
- Проведення виховних годин на морально-етичні проблеми, проблеми взаєморозуміння, поваги.
- Ведення картотеки: неблагополучні сім'ї; діти-інваліди; діти з послабленим здоров'ям; діти-сироти, позбавлені батьківського піклування; важковиховувані діти.
- Проведення консультпунктів з учнями, батьками, вчителями.
- Співпраця з правоохоронними органами, службою у справах дітей, центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, управлінням юстиції та ін.
- Робота з педагогічним колективом школи (ознайомлення з новинками психолого-педагогічної літератури, бесіди, консультації з питань профілактики правопорушень серед неповнолітніх).

Індивідуальна профілактика правопорушень включає у собі виховно-

корекційний вплив як один з елементів, але не зводиться лише до нього. Це цілеспрямований процес управління перевихованням особистості, який у тому, що правопорушники під впливом вихователів, громадськості й поклали колективів виробляють в собі правильні погляди й переконання, опановують навички і звички соціально-позитивної поведінки, розвивають свої відчуття провини та волю, змінюють в такий спосіб інтереси, прагнення і нахили. З іншого боку, індивідуальна профілактика спрямовано усунення несприятливих впливів на конкретну особистість у довкілля.

Щоб мати змогу ефективно управляти даним процесом, необхідно вибирати профілактичні методи, щоб забезпечити: вироблення моральної свідомості, формування навичок і звичок позитивного поведінки, виховання **ВОЛЬОВИХ** зусиль, дозволяють протистояти антигромадських впливам, соціальне оздоровлення суспільства.

У структурі індивідуальної профілактики правопорушень варто виокремити такі основні завдання:

- своєчасне виявлення осіб із соціально-відхиленою поведінкою і схильних до здійснення правопорушень, і навіть батьків та інших осіб, які впливають ними;
- вивчення вікових і психологічних особливостей особистості неповнолітніх правопорушників з єдиною метою не припущення конфлікту підлітка з нашим суспільством;
- розробка програми індивідуальних виховно-профілактичних форм та методів, результативності їх застосування;
- організація взаємодії у виховно-профілактичній діяльності усіх суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, повсякденного і безперервного контролю над способом життя підлітків з девіантною поведінкою, реагування на «зриви» і заохочення позитивних зрушень.

Експериментальні дані, отримані в дослідженні, дозволяють стверджувати, що формування особистості неповнолітніх правопорушників залежить від сукупності соціально-психологічних і правових факторів, що

впливають на розвиток їхньої Я-концепції, що визначає прояв протиправної діяльності підлітків і має істотні відмінності від такої в законслухняних підлітків.

Профілактика правопорушень неповнолітніх пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце має зайняти рання профілактика, яка має розпочинатися вже з дитячого садка й початкових класів школи, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті.

У профілактиці правопорушень серед неповнолітніх значна роль належить шкільній психологічній службі. Психологічна служба школи забезпечує психічне здоров'я учнів, гармонійний розвиток особистості, формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, сприяє гармонізації взаємин особистості і суспільства, вирішенню проблем психологічного забезпечення навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, профілактиці конфліктів, правопорушень. Важливим напрямком в роботі шкільного психолога і соціального педагога є психокорекція.

Оснovo психокорекційної діяльності складає робота з «групами ризику», до яких входять підлітки, схильні до девіантної поведінки, які вже скоїли незначні правопорушення. Психологами та соціальними працівниками в тісній співпраці організуються та проводяться лекції, семінари для вчителів, батьків з метою підвищення їх психологічної компетентності. Після проведення таких заходів значно збільшується число консультацій з питань виховання та навчання підлітків, адже на основі психологічної діагностики, бесід, спостережень надаються конкретні рекомендації учителям і батькам про подальшу роботу з даною категорією дітей.

Використання арт-терапії засноване на таких же принципах, що і з іншими групами клієнтів. Правопорушники можуть займатися арт-терапією як індивідуально, відповідно до особистих програм, так і в групах, що

використовують теми, значимі для всіх учасників.

Метою кейс-менеджменту у роботі з неповнолітніми правопорушниками є організація процесу безперервного супроводу неповнолітнього, такого, що скоїв злочин і що знаходиться в соціально-небезпечному положенні, з моменту порушення кримінальної справи, розгляді її в суді і в період виконання покарання за рахунок поліпшення життєвої ситуації підлітка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Висновки до другого розділу

Схожість

Джерела з Інтернету

677

1	http://www.kremenetslyceum.com.ua/wp-content/uploads/Prava-i-obovyazki-batkiv.pdf	103 джерела	2.94%
2	https://shag.com.ua/profilaktika-pravoporushene-sered-nepovnitnih-v3.html	13 джерел	2.13%
3	http://ukrbukva.net/print:page,1,71758-Social-no-psihologicheskie-factory-udovltvorennosti-trudom.html	35 джерел	2.12%
4	http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/448/1/%d0%a3%d0%b3%d1%80%d0%b8%d0%bd%20%d0%bf%d1	9 джерел	2.08%
5	https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/pizintsali_v_v-dis.pdf		2.08%
6	http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2087/1/coping.pdf	7 джерел	2.04%
7	http://rkr.nuczu.edu.ua/images/053/bak/2019/Tishchenko_A.pdf		1.95%
8	https://ua-referat.com/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96_%D0%BE%D1%81%D0	3 джерела	1.81%
9	http://elr.tnpu.edu.ua/pluginfile.php/249852/mod_resource/content/1/1.pdf	4 джерела	1.7%
10	https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/40021/2/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%8...		1.62%
11	http://referatu.com.ua/referats/7569/160760/?page=1	9 джерел	1.32%
12	http://liliz1971.blogspot.com/p/blog-page_5606.html		1.2%
13	http://www.lukashi-nvk.edukit.kiev.ua/Files/downloads/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%8	22 джерела	1.09%
14	https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-profilaktika-negativnih-yavisch-v-uchnivskomu-seredovischi-34145.html		0.92%
15	https://studfile.net/preview/7395788/page:13	21 джерело	0.91%
16	https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/405/1/N6_%d0%a7.2_2012.pdf	6 джерел	0.89%
17	https://subj.ukr-lit.com/profilaktika-zlochiv-dzhuzha-o-m-4-3-individualna-profilaktika-zlochiv	65 джерел	0.86%
18	https://vseosvita.ua/library/kursova-robota-z-pravoznavstva-345807.html		0.85%
19	https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/appad/ad13.docx	19 джерел	0.85%
20	http://www.mil.gov.ua/content/pdf/ppv_book.doc		0.83%

21	https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=701549		0.8%
22	http://diplomba.ru/work/110422	8 джерел	0.78%
23	https://hm-rmk.ucoz.ru/pedvustavka/11.pdf		0.77%
24	https://www.naiuu.kiev.ua/files/kafedru/up/pidrych_psuxol-zabezp8.pdf		0.77%
25	http://zavantag.com/docs/1938/index-5801-1.html?page=14	13 джерел	0.73%
26	http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2058/Psykholoho-pedahohichna%20skladova%20pidhotovky%...		0.71%
27	http://zosh.org.ua/informatsiya/2-3-zastosuvannya-metodu-kejs-menedzhment-v-roboti-z-nepovnitnimy-pravopor...	8 джерел	0.66%
28	https://lib.iitta.gov.ua/725767/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%9F%D0%9F...		0.64%
29	http://studentam.net.ua/content/view/4337/114	23 джерела	0.61%
30	https://ua-referat.com/?red=7210	6 джерел	0.54%
31	http://www.merefa-school3.edu.kh.ua/storinka_socialjnogo_pedagoga/?pvi=no	10 джерел	0.53%
32	http://3-net.ru/sign/sign-159070.php	3 джерела	0.52%
33	http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/psmvurpdd_if2010_mvksk.pdf	2 джерела	0.51%
34	http://diplomba.ru/work/114566	14 джерел	0.46%
35	http://ni.biz.ua/1/1_10/1_106612_sotsialnaya-statistika.html	8 джерел	0.44%
36	https://infopedia.su/7xbd13.html	7 джерел	0.41%
37	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/VSEI/naukanavtsh.pdf	3 джерела	0.4%
38	http://koippo.in.ua/arhiv/mvisnuk/mv_56.pdf		0.39%
39	http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36058/10_%20Legal%20readings_2014.pdf?isAllowed=y&sequ...	2 джерела	0.37%
40	https://yasnozirjaskool.ucoz.net/_ld/0/70_-__.doc	32 джерела	0.36%
41	http://bpal.ucoz.ua/Psyholog/profilaktika_pravoporushen_sered_uchnivskoji_molod.pdf		0.36%
42	https://repository.kristti.com.ua/wp-content/uploads/2017/01/1-Psyhologichna-bezpeka-Ostatochno-1.pdf	3 джерела	0.33%

68	http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/prof_pravopor.pdf	3 джерела	0.13%
70	http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1814/Suchasni%20napriamky%20profilaktyky%20ta%20aktu...		0.12%
71	http://www.osvitaua.com/wp-content/uploads/2017/02/050127-a-001.doc	2 джерела	0.11%
72	http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17472/1/%d0%bb%d1%8f%d1%85.pdf	28 джерел	0.11%
73	http://rkr.nuczu.edu.ua/images/053/bak/2021/SHemiakina.pdf		0.11%
74	https://ua-referat.com/%D0%92%D0%B8%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2%D0%BF%D0%	27 джерел	0.11%
75	http://www.enpui.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/43480/Nakonechnyi_dis.pdf?isAllowed=y&sequence=1		0.1%
77	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57012/1/%d0%9a%d0%b0%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%b4%d0%b0%20%d0%	4 джерела	0.1%
78	https://docobook.com/layout-vahovich-management-2014indd-.html		0.1%
79	http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/15838	21 джерело	0.1%
80	http://ni.biz.ua/13/13_3/13_303_sootnoshenie-soznaniya-i-samosoznaniya.html		0.08%
81	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10145/1/%D0%94%D0%98%D0%9F%D0%9B%D0%9E%D0%9C%	2 джерела	0.08%
82	https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9713/1/%d0%a4%d0%b5%d1%81%d0%b5%d0%bd%d0%ba%	4 джерела	0.07%
84	https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.10/Luchkiv.pdf		0.07%
87	http://detkam.in.ua/socialeno-pedagogichna-profilaktika-dityachih-kradijok.html	3 джерела	0.06%
89	http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/4259	2 джерела	0.06%
90	https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/20/golina.pdf	11 джерел	0.06%
92	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57663/1/%d0%94%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc%d0%bd%d0%b0%	2 джерела	0.06%
94	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/63330/1/%d0%9a%d0%a0_%d0%9a%d0%be%d0%bb%d0%b5%d1%81%d0%bd%d1%96...		0.06%
96	http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/naukovij-poshuk-studenta-hhi-stolittja.-t.1..pdf		0.05%
98	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/9970/2/%d0%91%d1%96%d0%bb%d0%be%d1%83%d1%81%20%	2 джерела	0.05%
99	http://www.lib.ua-ru.net/inode/8531.html	2 джерела	0.05%

100	https://mydisser.com/ua/catalog/view/238/239/11963.html	0.05%
101	https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/radaphd/13898/disertaciya-na-zdobuttya-naukovogo-stupenya-doktora-filosofii.pdf 12 джерел	0.05%
102	http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-Konferencija-22.04.2021.pdf	0.05%

Джерела з Бібліотеки

46

52	Студентська робота	ID файлу: 1013734058	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.23%
59	Студентська робота	ID файлу: 1009991202	Навчальний заклад: Open International University of Hu	32 Джерело 0.2%
61	Студентська робота	ID файлу: 1010040345	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.2%
69	Студентська робота	ID файлу: 1009990389	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.13%
76	Студентська робота	ID файлу: 1006728553	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.1%
83	Студентська робота	ID файлу: 1011884262	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.07%
85	Студентська робота	ID файлу: 1013797827	Навчальний заклад: Open International University of Hu	2 Джерело 0.07%
86	Студентська робота	ID файлу: 1016134847	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%
88	Студентська робота	ID файлу: 1009886330	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%
91	Студентська робота	ID файлу: 1016138898	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%
93	Студентська робота	ID файлу: 1016132225	Навчальний заклад: Open International University of Hu	2 Джерело 0.06%
95	Студентська робота	ID файлу: 1016011523	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%
97	Студентська робота	ID файлу: 1016050968	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.05%